

บรรณานุกรม

เอกสารที่ยังไม่ได้ตีพิมพ์

- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร.5 กษ ข้าหลวงเกษครเล่ม 4/102 รายงานพระยา
 วิเศษโกชนา
- ____. ร.5 กษ รายงานเสนาบดีออกไปตรวจราชการทำนาในมณฑลต่าง ๆ พ.ศ.
 2453
- ____. ร.5 กษ 3.1/12 ชาวนาจะกู้เงินรัฐบาลจะความเห็นที่จะคิดบำรุงรักษา
 12 สิงหาคม - 6 มีนาคม พ.ศ. 2452
- ____. ร.5 กษ 1.1/12 หนังสือรายงานการประชุมชาวนาในทุ่งหลวงคลอง
 รังสิต พ.ศ. 2452
- ____. ร.5 กษ 10/4 เรื่องแบ่งค้และสมาคมสำหรับการเพาะปลูกในเมืองอียิปต์
 12 สิงหาคม พ.ศ. 2452
- ____. ร.6 กษ 1/2 รายงานการเพาะปลูกประเทศสยามโดยเจ้าพระยาวงษา
 นุประพัทธ์ 17 กันยายน พ.ศ. 2454
- ____. ร.6 กษ 1/3 หนังสือเจ้าพระยาวงษานุประพัทธ์ เสนาบดีกระทรวง
 เกษตรธิการ กราบทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 5
 พฤษภาคม พ.ศ. 2453
- ____. ร.6 กษ 1/6 แมมโมแรนดัมที่จะแก้ไขการทำนาที่เสื่อมทราบให้เจริญขึ้น
- ____. ร.6 กษ 1/12 รายงานตรวจการเพาะปลูกประเทศสยาม เจ้าพระยา
 วงษานุประพัทธ์ 17 กันยายน พ.ศ. 2454
- ____. ร.6 กษ 1/12 หนังสือเจ้าพระยาวงษานุประพัทธ์ เสนาบดีกระทรวง
 เกษตรธิการ กราบทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 7
 กันยายน พ.ศ. 2455
- ____. ร.6 กษ 14 Memorandum on our Domestic ตุลาคม พ.ศ. 2454
- ____. ร.6 ค 1/61 กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์เสด็จตรวจการสหกรณ์เมืองต่างประเทศ
 16 สิงหาคม พ.ศ. 2465-16 ตุลาคม พ.ศ. 2466

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร.6 ค 1/63 รายงานแผนกสหกรณ์ พ.ศ. 2465

- ____. ร.6 ค 8.1/11 งบประมาณแผนกกระทรวงธรรมการ พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์
กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว 22 มิถุนายน พ.ศ. 2455
- ~~____.~~ ร.6 ค 8.2/14 ค่ากราบบังคมทูลของพระเจ้าที่ยาเธอ กรมพระจันทบุรี
นฤนาถที่ 247/26286 9 มีนาคม พ.ศ. 2462
- ~~____.~~ ร.6 ค 14/3 พระองค์เจ้าศุภโยคเกษมกราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระ
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ.
- ____. ร.6 ค 15/3 หนังสือเจ้าพระยายมราชกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระ
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
- ~~____.~~ ร.6 ค 15/5 เมอร์ซีเออร์ คอนเล็ค ชาวเบลเยียม ขอตั้งแบ่งครึ่งจำนำ
ในกรุงเทพฯ
- ____. ร.6 ค 16/1 เรื่องจัดการกระทรวงพาณิชย์ 20 ธันวาคม 2456-
22 กันยายน พ.ศ. 2464
- ____. ร.6 ค 16/1 ลายพระหัตถ์กรมพระจันทบุรีนฤนาถ กราบบังคมทูลพระบาท
สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
- ____. ร.6 น 19/3 ประชุมเทศบาลของกระทรวงมหาดไทยเรื่องการเก็บค่านา
พ.ศ. 2455
- ~~____.~~ ร.6 น 20.6/89 ที่นาเป็นเชลยของเจ้าหนี้ 20 กรกฎาคม-13 มกราคม
พ.ศ. 2465
- ~~____.~~ ร.6 บ 1.1/3 กรมพระจันทบุรีนฤนาถกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระ
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
- ____. ร.6 บ 1.6/13 พระบรมราโชบายลักษณะการปกครองของรัฐบาล รายงาน
การประชุมเสนาบดี (พิเศษ) 31 พฤษภาคม พ.ศ. 2458
- ____. ร.6 บ 1.7/4 ความเห็นเรื่องหนังสือทรัพย์สินศาสตร์ วิจารณ์ในสมุทรวรรณ
ปีที่ 2 เล่ม 9 กันยายน พ.ศ. 2458
- ~~____.~~ ร.6 บ 2.1/38 ค่ากราบบังคมทูลของพระยาประชาชีพบริบาล 30 กรกฎาคม
พ.ศ. 2462

- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร.6 บ.2.1/99 จกหมายเหตุพระยาสุรียานุวัตร กราบบังคมทูลลา
ถึงกิจการค้าขายและคนจีนมาเมืองไทย
- ____. ร.7 ค.2/10 ประกาศเก็บเลี่ยนและลคอากรค่านาในตำบลต่าง ๆ 12
ตุลาคม พ.ศ. 2474
- ____. ร.7 ค 10/4 ให้กระทรวงพาณิชย์คึกจัดการให้ชาวนาไคยืมเงินจากแบงก์
ทำนองประเทศอินโดจีน 20 พฤษภาคม พ.ศ. 2473-11 มิถุนายน พ.ศ.
2474
- ____. ร.7 บ 3/41 การว่าจ้างชาวต่างประเทศ จ้างชาวอเมริกันมาวางโครงการ
แผนกเพาะปลูก พ.ศ. 2473
- ____. ร.7 บ 8/10 กรรมการจัดบำรุงสินค้าเข้า 29 กรกฎาคม พ.ศ. 2473
- ____. ร.7 พ 7/4 กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน ทูลเกล้าถวายร่างนโยบาย
ที่จะทรงแถลงในฐานะนายกสภาเผยแผ่พาณิชย์ แก่พระบาทสมเด็จพระ
ปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเพื่อขอพระราชทานพระบรมราชานุมัติ 3 เมษายน
พ.ศ. 2469
- ____. ร.7 พ 7/4 ขออนุญาตพิมพ์เรื่องสหกรณ์ และโครงการของกระทรวงพาณิชย์
ในจดหมายเหตุสภาเผยแผ่พาณิชย์ รายงานการสหกรณ์ในประเทศไทย
18 ตุลาคม พ.ศ. 2469
- ____. ร.7 พ 7/4 รายงานสหกรณ์ในประเทศไทย 18 ตุลาคม พ.ศ. 2469
- ____. ร.7 พ 9/1 ทั้งสหกรณ์และจักสหกรณ์ 16 มีนาคม พ.ศ. 2470 - 7
พฤษภาคม พ.ศ. 2473
- ____. ร.7 พ 9/1 พระราชกระแสพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราช
ทานแก่กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน 13 เมษายน พ.ศ. 2473
- ____. ร.7 พ 9/2 พระราชบัญญัติสหกรณ์ 18 เมษายน - 21 มิถุนายน พ.ศ.
2471
- ____. ร.7 พ 9/3 สหกรณ์ในอินเดียและพม่า 8 มิถุนายน - 3 ตุลาคม พ.ศ.
2471
- ____. ร.7 พ 13/3 การให้ชาวนาไคยืมโดยสหกรณ์ พ.ศ. 2474

- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร.7 พ 13/3 กระทรวงพาณิชย์คำริช่วยเหลือชวานาท่านอง
ประเทศอินโคโนเงินที่จักให้ชวานากู้เงินจากแบงค์ได้ 25 มกราคม พ.ศ. 2472-
16 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2474
- ____. ร.7 พ 265/108 ความเคือกรอนเรื่องเข้าเมืองไทย พ.ศ. 2474
- ____. ร.7 ย 13/32 Sayre-king Prachathipok July 27, 1926
- ____. กค 0301.1.28/18 Commerce, statistics & cooperative Credit
เรื่องส่งเสริมการเกษตร พ.ศ. 2474
- ____. กส 13/10 พระยาริสุทธิสุริยศักดิ์ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว 26 มิถุนายน รศ.119
- ____. กส 13/446 รายงานเสนาบดีไปตรวจการท่านาในมณฑลต่าง ๆ พ.ศ. 2434
- ____. กส 15.2/4 การดำเนินงานของสหกรณ์ พ.ศ. 2467
- ____. กส 15.2/6/1 กองเลขานุการสภาเผยแผ่พาณิชย์, พ.ศ. 2469
- ____. กส 15.2/9 ราษฎรชวานาก้องการให้รัฐบาลช่วยเหลือค่านเงินทุนในการ
เพาะปลูก พ.ศ. 2475
- ____. กส 15.2/10 โครงการจักตั้งสหกรณ์ กองเลขานุการ สภาเผยแผ่พาณิชย์
พ.ศ. 2473
- ____. กส 15.2/11/2 การจักตั้งธนาคารส่งเสริมการเกษตร พ.ศ. 2474
- ____. กส 15.2/31 กองเลขานุการสภาเผยแผ่พาณิชย์ หนังสือพิมพ์ไทย
พ.ศ. 2473
- ____. กส 15.2/32 ข่าวนั่งหนังสือพิมพ์เรื่องเงิน 11 เมษายน พ.ศ. 2474
- ____. รพท. จดหมายเหตุสภาเผยแผ่พาณิชย์ การกำกับตรวจตราข้าว ปี พ.ศ.
2462-2463 มิถุนายน พ.ศ. 2461
- ____. รพท. จดหมายเหตุสภาเผยแผ่พาณิชย์ ฉบับที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2465
- ____. ศธ 20/329 เล่ม 17 เรื่องบริษัทอีสต์ เอเชียติก ตั้งผู้แทนออกไปรับซื้อ
เข้าเปลือกและให้ชวานากู้เงิน 12 กันยายน - 15 มกราคม พ.ศ. 2474
- ____. สร 0201.25/515 นายเคิบ บุญยรัตนพันธ์ เสนอความเห็นเรื่องโครงการ
ช่วยเหลือกสิกร พ.ศ. 2476
- ____. หนังสือพิมพ์ไทย 7 สิงหาคม พ.ศ. 2474

- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. หนังสือพิมพ์ไทย 9 สิงหาคม พ.ศ. 2474
- ____. หนังสือพิมพ์ไทยเซมรวมข่าว พ.ศ. 2473
- ____. หนังสือพิมพ์ไทยเซมรวมข่าว รายสัปดาห์ พ.ศ. 2475
- ____. หนังสือพิมพ์ไทยใหม่ 10 พฤศจิกายน พ.ศ. 2474
- ____. หนังสือพิมพ์ยามาโก 13 ตุลาคม พ.ศ. 2463
- ____. หนังสือพิมพ์ยามาโก 14 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2465
- ____. F.O. 371/9251 Annual Report, 1922.
- ____. F.O. 371/10973 Political and Financial Situation in Siam Frey No. 133 Bangkok, August 6, 1925.
- ____. Office-of Financial Adviser, Ministry of Finance, Seet 28/7 จดหมาย Lemay-Hall Patch 30 December, 1930.

หนังสือ

- เกษตรและสหกรณ์, กระทรวง. วิวัฒนาการด้านการเกษตรกรุงรัตนโกสินทร์.
กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ทางหุ้นส่วนจำกัดภาพพิมพ์, 2525
- กาญจนา แก้วเทพ. จิตสำนึกของชาวนา : ทฤษฎีและแนวการวิเคราะห์แบบเศรษฐกิจศาสตร์การเมือง. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เจ้าพระยา
การพิมพ์, 2527.
- การสหกรณ์, กระทรวง. บทความเกี่ยวกับสหกรณ์ กองวิชาการและส่งเสริม
การสหกรณ์ 2496
- จมน้อมรคุณรักษ์. วชิราวุฒิสถวน พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2508
- จิรัส วิทย์เสรี, บรรณาธิการ ฝรั่งมองไทย : เศรษฐกิจแห่งความขัดแย้ง กรุงเทพฯ
มหานคร : สำนักพิมพ์มิตรนธการพิมพ์, 2523.
- จันทบุรีนฤนาถ, กรมพระ. งานการรับพระอภัยพระเจ้าที่ป่าเขอกรมพระจันทบุรีนฤนาถ
17 ตุลาคม พ.ศ. 2474
- จุลจักรพงษ์, พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้า เจ้าชีวิต พระนคร : โรงพิมพ์คลัง
วิทยา, 2505.

- ฉัตรทิพย์ นาดสุภา. ลัทธิเศรษฐกิจการเมือง. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทย
วัฒนาพานิช, 2517.
- ฉัตรทิพย์ นาดสุภา และคณะ. พระยาสุริยาวัตร (เกิกขุนนาค) นักเศรษฐศาสตร์คน
แรกของไทย กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิชย์, 2523
- _____. เศรษฐศาสตร์กับประวัติศาสตร์ไทย กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
ทวีกิจการพิมพ์, 2524.
- ชัย เรื่องศิลป์. ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. 2352-2453 ก้านเศรษฐกิจ
กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2522
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. การเมือง-การเปลี่ยนแปลงการเมืองไทย พ.ศ. 2411-2475
กรุงเทพมหานคร : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ม.ป.ท.
- _____. อุทุมการทางการเมือง พระนคร : โรงพิมพ์กรุงสยามการพิมพ์, 2517
- ฉรงค์ พ่วงพิศ. พื้นฐานอารยธรรม กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แสงรุ่งการพิมพ์,
2523
- แถมสุข นุ่มนนท์. กบฏ ร.ศ.130 กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เรื่องศิลป์, 2522
- ชนาคารพานิชย์, อนุสรณ์ครบรอบ 50 ปี ชนาคารไทยพานิชย์ พระนคร : โรงพิมพ์
ไทยเซชม, 2500
- ธำรงค์ อุคมไพจิตรกุล. การสหกรณ์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคาม
ม.ป.ท., 2523
- ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 9 พ.ศ. 2418-2420
- ประพันธ์ ศรีณรงค์. ชีวิตและงานของน.ม.ส. พระนคร : โรงพิมพ์อักษรบริการ,
2504
- ประพันธ์ เสวตนันท์. เศรษฐศาสตร์สหกรณ์กับการพัฒนาชนบท คณะเศรษฐศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526.
- พรภิรมณ์ เอี่ยมธรรม. รายงานผลการวิจัย ผลของการเปิดประตูการค้ากับมหาอำนาจ
ตะวันตกที่มีต่อสังคมเกษตรกรรมไทย พ.ศ. 2408-2475 คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2525
- พระราชทานเพลิงศพ. พระราชวรวงศ์มณฑลรัตนวงษ์ ณ. วัดเทพศิรินทราวาส
22 มีนาคม, 2491

พระราชบัญญัติสมาคมเพิ่มเติม พ.ศ. 2459 พระนคร : โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ,
2459

พิทยาลงกรณ์, กรมหมื่น. สหกรณ์ ม.ป.ท. 2459

มณฑลเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. ประมวลบทพระราชนิพนธ์พระบาท
สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวภาคปกิณกะ (อัสวาทนุ) กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์คุรุสภา, 2494

มณฑลเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. "เมืองไทยจึงคืนเกิด" ใน พระมหา
ธีรราชเจ้า โดยประยูร สิริพันธ์ นครหลวงกรุงเทพธนบุรี. : สำนัก
พิมพ์สยาม, 2515

วงษานุประพันธ์, เจ้าพระยา. ประวัติกระทรวงเกษตรธิการ. ราชการกระทรวง
เกษตรธิการพิมพ์ ช่วยในงานพระราชทานเพลิงศพ นายพลเอกเจ้าพระยา
วงษานุประพันธ์ (ม.ร.ว. สะท้าน สนิทวงศ์), พระนคร : โรงพิมพ์
โสภณทิพรคนากร, 2484.

วิทยากร เชียงกุล. การพัฒนาเศรษฐกิจสังคมไทย : บทวิเคราะห์ กรุงเทพ
มหานคร : สำนักพิมพ์ฉับแกระ, 2527.

_____ . ปัญหาพื้นฐานของชาวนาไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา,
2522

สหกรณ์, กรม. การสหกรณ์ในประเทศไทย พระนคร : โรงพิมพ์โสภณทิพรค
คนากร, 2482

สุริยานุวัตร, พระยา. ทวีปศาสตร์ พระนคร : โรงพิมพ์พิณเนศ, 2518.

_____ . เศรษฐกิจวิทยาชั้นคั้น เล่ม 1 พระนคร : โรงพิมพ์นิติสาสน์ ม.ป.ป.

สุนทรী อาสะไวย์. บทบาทของรัฐและเอกชนในการพัฒนา : พิจารณากรณีประวัติ
โครงการรังสิต พ.ศ. 2431-2457 สถาบันไทยคดี มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์, 2521.

_____ . นิติ กลีโลกศล วิฤฤการณทางเศรษฐกิจหลังสงครามโลกครั้งที่ 1
เอกสารวิจัยหมายเลข 15 สถาบันไทยศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
2525.

เสาวภา ไพบูลย์. สังคมไทยใน 200 ปี กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เจ้าพระยาการพิมพ์, 2526.

อนุสรงานพระราชทานเพลิงศพพระประกาศสทกรณ วัดเทพศิรินทราวาส 26 ธันวาคม 2521 กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ ซี พี 60 เซอร์วิส, 2521.

วิทยานิพนธ์

จิงงาม วันนพันธ์. "นโยบายเศรษฐกิจของรัฐบาลในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453-2468)" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, 2526

ชวลิต วายุภักตร์. "การปฏิรูปเศรษฐกิจประเทศไทย พ.ศ. 2475-2485" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาเศรษฐศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2517.

ทวีศิลป์ สืบวัณณะ. "การผลิตและการค้าข้าวในภาคกลางตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411-2475)" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521

ประคับ จันทรสุขศรี. "วิเคราะห์ความในหนังสือจีนในสยามวารศัพท์ พ.ศ. 2453-2466" วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, 2521

พรเพ็ญ ชันตระกูล. "การใช้จ่ายเงินแผ่นดินรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2517.

พิชัย สิงห์ทอง รท. "นโยบายส่งเสริมการเกษตรกรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523.

- มยุรี นกยูงทอง. "ปัญหาเศรษฐกิจของไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2468-2477)" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2517
- ยุพิน คำแหง. "เทคโนโลยีการผลิตข้าว ของประเทศไทย พ.ศ. 2398-2475" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2528.
- ยุภาพร เจือจินดา. เลือป่า. "โครงสร้างขององค์กรและบทบาททางการเมือง" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528
- รอยพิมพ์ เรื่องประกิจษ์. "เงินคงคลังของไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาเศรษฐศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2519
- ศิวรักษ์ ศิวารมย์. "กระบวนการการแบ่งชนชั้นชาวนาในชนบท : ศึกษาเฉพาะชาวนาภาคกลาง พ.ศ. 2485-2524" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527.
- สุทธิพันธ์ ชุทรานนท์. "การเก็บภาษีอากรและผลกระทบต่อสังคมไทย พ.ศ. 2416-2475" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525
- สุทธาคา เลขไวฑูรย์. "การใช้จ่ายเงินแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.
- สุวิทย์ ไทหยวัน. "วิวัฒนาการเศรษฐกิจชนบทในภาคกลางของประเทศไทย พ.ศ. 2394-2475" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 25
- สุรีย์ ทรัพย์สุนทร. "พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับแนวพระราชดำริทางคานพระพุทธศาสนาที่มีต่อการดำเนินการปกครองประเทศ" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528

- สมชาย หลั่งหมอยา. "ปัญหาชาวนาและนโยบายของรัฐบาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" วิทยานิพนธ์ปริญญาโท ศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521
- อุทิศ นาคสวัสดิ์. "การคลี่คลายของสหกรณ์สินเชื่อในประเทศไทย" วิทยานิพนธ์ปริญญาโท ศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2496
- อุบล จิระสวัสดิ์. "สภาวะการเมืองเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทยในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2" วิทยานิพนธ์ปริญญาโท ศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2517

วารสาร

- กลีกร. เล่มที่ 3 ปีที่ 5 เมษายน พ.ศ. 2475
- ซี เกฮารุ ทานาเบ้. การชลประทานเพื่อการเกษตรในประวัติศาสตร์ของไทย วารสารธรรมศาสตร์ ปีที่ 5 เล่ม 2 ตุลาคม-มกราคม, 2519
- พัฒน์ สุทธิวรรณ. พระประวัติและผลงานของพระราชวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ วารสารห้องสมุด ปีที่ 12 เล่มที่ 1 มกราคม-กุมภาพันธ์ 2511
- ประกอบกลีกรวม. เล่มที่ 1 ฉบับที่ 2 สิงหาคม พ.ศ. 2454
- สุกัญญา บำรุงสุข. สะพานรวมบทความประวัติศาสตร์ เล่ม 2 กรุงเทพมหานคร : สนิทพันธ์การพิมพ์, 2521
- โสภณ เทพพานิช. สมาชิกสหกรณ์หาทุนควรปรับปรุงตัวเองอย่างไร หนังสือพิมพ์สหกรณ์ ปีที่ 13 เล่ม 4 ตุลาคม-ธันวาคม, 2498

หนังสือภาษาอังกฤษ

- David B. Johnston. "Rural Society and Rice Economy in Thailand 1880-1930" a dissertation present to the Faculty of the Graduate School of Yale University in Conducacy for the Degree of Doctor of Philosophy Michican, 1975.

- Funy, D.H. "Technical and Institutional Change in Thai Agriculture 1880-1940." Ph.D. Thesis. University of Wisconsin Madison, 1976.
- Heide J. Homan Van der. "The Economic Development of Siam during The last Hlaf Century," Journal of the Siam Society. Vol 3, 22 November, 1906.
- Ingram, James. C. Economic change in Thailand 1850-1970 Oxford University Press, 1971.
- Paul Sithi-Amnuai. Finance and Banking in Thailand Bangkok Thai watana Panich, 1964.
- Peter and Stephanie. Hawkes, Irans, Thailand: A Rice Growing Society, Kyoto the Center of Southeast Asian Satudies, 1978.
- Sarasas, Pra. My Country Thailand. Its History, Geography and civilization, Tokyo: Mazuzen, 1942.
- Thompson, Virginia. Thailand: The New Siam. New York: Paragon Book Reprint Coporation, 1963.
- Vella, W.F. Vajiravadh of Thailand: Traditional Monarch and Modern Nationalist university of Havaii, 1950
- Yai Sanitwonge, An outline of Rice cultivation in Siam Thailand: Minitry of Agriculture, 1911.
- Zimmernan Carle.C. Siam Economic Survey 1930-31 Bangkok. Bangkok Time Press, 1931.

ภาคผนวก ก

พระราชบัญญัติสมาคมเพิ่มเติม พ.ศ. 2459

พระราชบัญญัติสมาคมเพิ่มเติม พ.ศ. 2459

พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้า
เจ้าอยู่หัว ทรงพระราชปรารภการเกื้อหนุนประชาราษฎร์ซึ่ง ประกอบกิจกรรม
การค้าขาย ทรงพระราชดำริว่า สหกรณ์ คือ สมาคมชนิดที่ราษฎรผู้ทำการ
เพาะปลูกแลหากินด้วยการนำของขายรวบรวมกันตั้งขึ้น เพื่อยังความจำเริญให้เกิด
แก่หมู่ควยวิธีรวมกำลังกันทำการบำรุงตนเองประหยัดการใช้จ่าย แต่ที่พอควรมีใช้
ตั้งขึ้น เพื่อจะหากำไรมาจำแนกในหมู่สมาชิกนั้น สมาคมชนิดนี้สมควรจะอยู่ใน
ความตรวจตราของกรมพาณิชย์แลสถิติพยากรณ์ในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ เพราะ
เหตุนี้ควรตั้งที่รับจดทะเบียนขึ้นในกรมพาณิชย์แลสถิติพยากรณ์สำหรับรับจดทะเบียน
สหกรณ์แทนที่ทำการจดทะเบียนสมาคมซึ่งกล่าวในมาตรา 7 แห่งพระราชบัญญัติสมาคม
พ.ศ. 2457

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ตราพระราชบัญญัติดังต่อไปนี้
มาตรา 1 พระราชบัญญัตินี้ให้เรียกชื่อว่า พระราชบัญญัติสมาคมเพิ่มเติม

พ.ศ. 2459

มาตรา 2 ให้ใช้ตั้งแต่วันที่ประกาศในหนังสือราชกิจจานุเบกษาเป็นต้นไป

มาตรา 3 ให้ตั้งที่ทำการจดทะเบียนสหกรณ์ในกรมพาณิชย์แลสถิติพยากรณ์
กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ

มาตรา 4 สหกรณ์ทั้งปวงซึ่งตั้งขึ้นประกอบการอยู่ในประเทศสยามนั้น
ให้มีหนังสือขอจดทะเบียนมายังกรมพาณิชย์แลสถิติพยากรณ์

หนังสือขอจดทะเบียนนี้ต้องมีคนอายุไม่ต่ำกว่า 20 ปี ลงนามไม่น้อยกว่า
10 คน คนเหล่านั้นต้องอยู่ในภูมิลำเนาซึ่งกำหนดเป็นแดนสหกรณ์

ผู้ขอจดทะเบียน ต้องยื่นสำเนาร่างข้อบังคับสหกรณ์มาให้กรมพาณิชย์แล
สถิติพยากรณ์ตรวจฉบับหนึ่ง แลเมื่อกรมนี้ต้องการทราบข้อความอันใดในเรื่องสหกรณ์
นั้น ให้ผู้ขอจดทะเบียนชี้แจงให้ทราบทุกประการ

มาตรา 5 ถ้ากรมพาณิชย์แลสถิติพยากรณ์เห็นว่า สมาคมซึ่งขอจดทะเบียนนั้นมีลักษณะ เป็นสหกรณ์ตามข้อความในพระราชบัญญัตินี้แลทั้งได้ตรวจร่างข้อบังคับเห็นชอบแล้วก็ให้จดทะเบียนนามสหกรณ์ สำนักใหญ่แห่งสหกรณ์ นาม ที่อยู่แลการหาเงินของบุคคลผู้ได้รับมอบให้เป็นผู้อำนวยการสหกรณ์ แลทั้งให้รักษาข้อบังคับ ซึ่งเจ้าพนักงานได้ตรวจเห็นชอบ แลลงชื่อไว้เป็นหลักฐานแล้ว ไว้ในที่ทำการจดทะเบียนฉบับหนึ่ง

มาตรา 6 สหกรณ์ซึ่งได้จดทะเบียนแล้วนั้น ให้ถือว่าเป็นบุคคลโดยนิติสมมติคนหนึ่งต่างหากจากบุคคลทั้งหลายซึ่งรวมกันเป็นสมาคมนั้น

มาตรา 7 ข้อบังคับสหกรณ์ซึ่งได้จดทะเบียนไว้แล้วนั้น จะแก้ไขได้ก็ต่อเมื่อกรมพาณิชย์แลสถิติพยากรณ์ ได้เขียนหนังสืออนุญาตให้แก้ไข ข้อบังคับซึ่งแก้ไขเช่นนี้ให้มีสำเนาซึ่งได้ลงชื่อเป็นหลักฐานเก็บไว้ในที่ทำการจดทะเบียน

มาตรา 8 ให้กรมพาณิชย์แลสถิติพยากรณ์มีอำนาจ เรียกตรวจบัญชีแลหนังสือสำคัญต่าง ๆ ของสหกรณ์ซึ่งได้จดทะเบียนไว้ให้นั้นให้บุคคลผู้รับหน้าที่จัดการสหกรณ์แจ้งข้อความต่าง ๆ เกี่ยวกับกิจการของสหกรณ์นั้นแก่กรมพาณิชย์แลสถิติพยากรณ์ตามที่ต้องการจะทราบ ถ้าปิดบังข้อความที่เกี่ยวข้องแก่สหกรณ์เป็นข้อสำคัญ ถึงเป็นภัยแก่สมาคมหรือเป็นเหตุมิให้ดำเนินการตามพระราชบัญญัตินี้โดยเรียบร้อย เจ้าพนักงานเห็นควรจะลบชื่อสหกรณ์ซึ่งปิดบังนั้นเสียจากทะเบียนก็อาจทำได้

มาตรา 9 สมาชิกสหกรณ์ซึ่งจดทะเบียนแล้วนั้น จะออกจากสมาคมได้เฉพาะตามข้อบังคับของสหกรณ์เท่านั้น

มาตรา 10 ผู้เคยเป็นสมาชิกในสหกรณ์ซึ่งจดทะเบียนแล้วนั้นต้องมีส่วนรับแบกหนี้สหกรณ์ตามจำนวนเงินที่เป็นหนี้อยู่เมื่อวันซึ่งคนออกจากสหกรณ์นั้น มีกำหนด 2 ปีนับจากวันซึ่งออกจากหมู่สมาชิก

มาตรา 11 ถ้านายทะเบียนซึ่งได้รับคำสั่งตามพระราชบัญญัติสมาคม พ.ศ. 2457 นั้น ได้รับหนังสือสมาคมใดขอจดทะเบียนและเจ้าพนักงานเห็นเหตุที่ควรเชื่อว่า สมาคมที่จะขอจดทะเบียนนั้นมีลักษณะ เป็นสหกรณ์ก็ดี หรือสมาคมซึ่งได้จดทะเบียนแล้วตามพระราชบัญญัติสมาคม พ.ศ. 2457 มาขอจดทะเบียนเปลี่ยนความประสงค์

ไปเป็นอย่างสทกรณก็ดี ให้เจ้าพนักงานทะเบียนที่กล่าวนี้แจ้งแก่สมาคมนั้นให้ไป
กล่าวความประสงค์แก่กรมพาณิชย์แลสถิติพยากรณ์ ห้ามมิให้เจ้าพนักงานรับพิจารณา
การขอจดทะเบียนตามพระราชบัญญัติสมาคม พ.ศ. 2457 ของสมาคมนั้นอีก เว้น
แต่จะมีหนังสือสำคัญมาจากกรมพาณิชย์แลสถิติพยากรณ์ว่า สมาคมนั้นไม่สมควรจก
ทะเบียนเป็นสทกรณตามพระราชบัญญัติแลถ้ารับจดทะเบียนเป็นสมาคมใหม่หรือแก้
ความประสงค์เดิมตามพระราชบัญญัติสมาคม พ.ศ. 2457 ก็ไม่มีกีดขวางกับความ
ประสงค์ในพระราชบัญญัตินี้

มาตรา 12 ข้อความในพระราชบัญญัติสมาคม พ.ศ. 2457 ว่าด้วยวิธี
จัดการของสมาคม ว่าด้วยการเลิกสมาคม แลว่าด้วยการกำหนดโทษสำหรับความ
ผิดนั้นให้ใช้ได้ในส่วนที่ทุกข้อที่ไม่กีดขวางกับข้อความในพระราชบัญญัตินี้

มาตรา 13 ให้เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติเป็นเจ้าหน้าที่รักษา
แลจัดการตามพระราชบัญญัตินี้ ให้เสนาบดีนั้นมีอำนาจออกข้อบังคับอันวางวิธี
การให้เป็นไป ตามประสงค์แห่งพระราชบัญญัติ แลเมื่อข้อบังคับนั้นได้รับพระราชทาน
พระบรมราชานุญาต แลลงพิมพ์ประกาศในหนังสือราชกิจจานุเบกษาแล้วก็ให้ใช้ได้
เป็นส่วนหนึ่งแห่งพระราชบัญญัตินี้

ประกาศมา ณ วันที่ 4 ธันวาคม พระพุทธศักราช 2459 เป็นวันที่
2216 ในรัชกาลปัจจุบันนี้

ภาคผนวก ข

หนังสือสภกรณ์ฉบับแรก พระนิพนธ์ของพระราชวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์

สหกรณ์

คนทำนาหากินในเมืองไทยเวลานี้มีมากด้วยกันที่ไม่มีทุนพอควรแก่การ
 ความไม่มีทุนนั้นเป็นเหตุให้เปลืองแรงแลเปลืองเงินเกินส่วนที่ผลที่เกิด เพราะ
 การทำนานั้นถ้าจะทำให้ได้ผลอย่างดี หรือถ้าลงทุนน้อยจะทำให้ได้ผลมาก ก็ได้ด้วย
 เหตุอย่างเดียวกันคือ หาทุนได้สะดวก ไม่ต้องเสียดอกเบี้ยเกินควรไป

ชาวนาทั้งปวงต้องมีเงินไว้ซื้อกินในเวลาที่เขาในนาของตนยังเกี่ยวไม่ได้
 ครั้งเมื่อเกี่ยวเข้าได้แล้ว ถ้าราคายังต่ำนักก็ยังไม่ควรขาย ควรต้องรักษาไว้จน
 เข้าขึ้นราคาจึงจำหน่าย แต่การที่จะรักษาเอาไว้จนขึ้นราคานั้น ก็จะต้องมีเงิน
 พอซื้อกินไป มิฉะนั้นจะต้องขายเข้าเสียแต่ในเวลาที่เขาต่ำ เงินที่ควรจะได้มากก็
 ได้น้อย เพราะคอยเวลาราคาดีไม่ได้ นอกจากที่ต้องมีเงินไว้ซื้อกินดังกล่าวมานี้
 คนทำนาก็ยังต้องการเงินสำหรับซื้อควายแลเครื่องมือทำนาบางอย่างอีกเล่า คน
 ัวเมีย 2 คนทำนาโดยกำลังคนจะได้เข้าสักก็มาน้อย ถ้ามีควาย 2 ตัวจะได้เข้า
 มากขึ้นอีกหลายเท่า แต่ถ้าไปกู้เงินเขามาซื้อควายแลต้องเสียดอกเบี้ยแรงนัก
 เข้าที่ได้มากขึ้นเพราะมีควายนั้นจะพอคืนทุนแลเสียดอกเบี้ยหรือไม่ การมีควายนั้น
 ก็จริง แต่เงินที่กู้เขามาซื้อควายนั้น ถ้าดอกเบี้ยแรง ulyว่าเกิดเหตุอย่างไร
 อย่างหนึ่ง ที่ทำให้ได้เข้าน้อยไปไม่พอคืนทุนแลส่งดอกเบี้ย ชาวนาเจ้าของควาย
 ก็จะได้ทุกข์ มีแต่จะเป็นหนี้ลึกเข้าทุกที ในที่สุดล้มจมถึงแก่ความฉิบหาย

ชาวนาในเมืองไทยเราเวลานี้ เมื่อต้องการเงินจะไปซื้อกินในเวลาที่เขา
 ทำเข้ายังไม่ได้อีกดี เพื่อจะซื้อเครื่องทำนาคือควายเป็นต้นก็ดี เมื่อไม่มีเงินของตัวเอง
 ก็จะหามาได้ทางเดียวแต่ด้วยวิธีจากคนในตำบลเดียวกันหรือใกล้เคียงกันที่มี
 เงินไว้ให้กู้ ในตำบลเหล่านั้นมักจะหาเงินยาก ผู้มีเงินให้กู้จะประสงค์อย่างไร
 ก็มักจะไล่ตามหมาย ซ้อใหญ่ใจความคือ มักจะเรียกดอกเบี้ยให้มากดอกเบี้ยนั้นจะ
 เรียกเป็นเงินก็ตาม เก็บเป็นเข้าเปลือกก็ตาม ใช้วิธีบังคับให้ลูกหนี้นำเอาเข้า
 เปลือกมาขายให้ก็ตาม ก็คงจะเป็นผลให้ลูกหนี้ต้องเสียดอกเบี้ยอย่างแรงแทบจะทั้ง
 นั้น เมื่อถึงกำหนดส่งเงินถ้าลูกหนี้ยังไม่มีเงินส่ง แลไม่มีดอกเบี้ยส่งตามซึ่งนักกันไว้

ก็ต้องทำสัญญาผูกกันต่อไปอีก คอกเบี้ยที่ส่งไม่ครบก็ทยเข้าเป็นทุนอีกชั้นหนึ่ง เมื่อ
ทยทวนกันเข้าไปเช่นนี้หลาย ๆ ชั้นก็ยากนักที่ลูกหนี้จะรอกหนี้ได้

ส่วนผู้ที่มีเงินในบัญชีนั้น เมื่อเรียกคอกเบี้ยแรงแลกำหนดการป้องกันความ
เสียหาย เช่นที่กล่าวตัวอย่างมานี้ จะกล่าวโทษว่าหากการไม่สมควรก็ไม่เป็นธรรม
การที่เรียกคอกเบี้ยแรงนั้นก็มิใช่เหตุผลที่พอฟังได้ คือเงินที่ชาวนาภูนั้นเป็นจำนวนย่อย
รายละเอียดเล็กน้อย แลธรรมคากการกู้ยืมถ้านเงินกู้ยืม คอกเบี้ยก็มักจะสูง เป็น
ธรรมเนียมทั้งนั้นทั่วโลก อนึ่งชาวนาที่มากู้เงินนั้นจะมีอันไคมาประกันเป็นหลักฐาน
มันคงนั้นน้อยนักถึงแม้จะมีประกัน เมื่อเกิดเป็นคดีถึงต้องขึ้นโรงขึ้นศาลเข้าของทรัพย์สิน
ก็ต้องเสียเงินรายทางเปลืองทุนเข้าไปผู้จ่ายเงินให้กู้จึงต้องเรียกคอกเบี้ยให้สูง เพราะ
ถึงแม้ทางไคจะมากทางเสียก็กว้างคังนี้ ก็ยอมเห็นอกกันอยู่ แต่การที่เป็นไปเช่นนี้
เป็นเหตุให้ลูกหนี้ที่ทำการดีโดยสุจริตต้องรับโทษ คือเสียคอกเบี้ยแรงแทนลูกหนี้ที่ไม่สุ
จริตหรือทำการไม่ดีอาจเป็นเหตุเสียหายแก่เจ้าของทรัพย์สินผู้ให้กู้ เจ้าของทรัพย์สินเหล่า
นี้ หากจะต้องเรียกคอกเบี้ยแรงแลคิดเอาเปรียบ โดยประสงค์ป้องกันทุนที่อาจเปลือง
ไปเพราะผู้กู้ไม่มีหลักฐานอยู่ในเวลานี้ก็จริงแต่ถ้าผู้กู้มีหลักฐานอันดีมาแสดงให้เป็นที่เชื่อ
ไคว่าทุนทรัพย์สินของผู้ให้กู้จะไม่เปลืองไปโดยใช่เหตุเมื่อไค เมื่อนั้นเจ้าของทรัพย์สินผู้ให้
กู้คงจะยินดียอมลดคอกเบี้ยโดยหวังประโยชน์จากการให้กู้เงินคัยวิธีที่มีหลักฐานมันคง
เพราะคอกเบี้ยที่ไคน้อยแต่ไคแน่นั้น ก็กว่าคอกเบี้ยที่ไคมากแต่ไคแน่นั้น ส่วนการให้กู้
เงินในทางที่ไม่มีหลักฐานมันคงนั้น ถึงแม้จะไคคอกเบี้ยมาก ก็คงไม่มีไคเห็นไคไปกว่า
การให้กู้ที่ไคคอกเบี้ยต่ำแต่มีหลักฐาน

เมืองไทยเราในเวลานี้เลี้ยงตัวคัยการเพาะปลูก คือการทำนาเป็นต้น
ที่กล่าวเช่นนี้ไม่ใช่ว่าเมืองไทยมีสินค้าอย่างไคยแต่เข้า อันที่จริงสินค้าอื่น ๆ ก็มี
เช่นไม้ค่าง ๆ แลแร่คัยบุกเป็นต้น แต่สินค้าเหล่านั้นไม่ได้มีมากมายอย่างเข้าแลสินค้า
ที่เกิดจากการเพาะปลูก เหตุคังนี้จึงกล่าววว่าเมืองไทยในเวลานี้เลี้ยงตัวคัยการ
เพาะปลูก

ส่วนความจำเรือของบ้านเมืองนั้นบังเกิดไคหลายทาง แต่ไม่มีอะไรสำคัญ
ยิ่งกว่าความจำเรือที่บังเกิดคัยทำให้การเพาะปลูกจำเรือขึ้น ส่วนวิธีบำรุงการ
เพาะปลูกนั้น ก็มีประการค่าง ๆ ในที่นี้จะกล่าวแต่วิธีหนึ่งที่จคัยให้ราษฎรไคทุนมา

ทำการเพาะปลูกสควกขึ้น วิธีนี้ได้ชื่อว่า "สหกรณ์" แปล โดยอธิบายว่าราษฎรรวมกำลังกันทำการเพื่อประโยชน์ซึ่งกันและกัน วิธีสหกรณ์นี้ได้เห็นประโยชน์มาแล้วในยุโรป อเมริกา เอเชียแอฟริกา จึงทำให้หวังว่าวิธีสหกรณ์ได้เป็นประโยชน์แก่ชาวประเทศอื่นมาแล้วอย่างไร คงจะเป็นประโยชน์แก่ราษฎรของเราอย่างนั้น

สหกรณ์คืออะไร

ราษฎรซึ่งอยู่ในตำบลเดียวกัน ต่างคนต่างทำการหากินด้วยวิธีทำนาเป็นต้น ต่างคนต้องการทุนโดยเหตุที่กล่าวมาแล้ว คือสำหรับซื้อกินในเวลาที่ยังไม่เกิดผล หรือเพื่อจะซื้อเครื่องทำนาเป็นต้น ชาวนาเหล่านั้นถ้าต่างคนไปเที่ยวหาเงินก็จะต้องเสียคอกเบี้ยแรง เพราะหลักฐานที่จะวางเป็นประกันมีน้อย ถ้ารวมกันเป็นหมู่เข้าซื้อกันก็ ใครมีสมบัติอะไรก็นำมารวมกันเป็นประกันทั้งหมดแล้วรับผิดช่วยด้วยกัน ก็จะหาเงินง่ายเข้า แลเสียคอกเบี้ยน้อยลง เพราะคนหลายคนเชื่อใจง่ายกว่าคน ๆ เดียว ถ้ายังมีระเบียบจัดการอย่างเรียบร้อย และมีบัญชีที่ตรวจได้ง่าย และมีผู้ตรวจอยู่เสมอ ก็จะยิ่งเป็นที่น่าไว้วางใจมากขึ้น

ถ้าราษฎรชาวนาในตำบลใดประชุมกันเพื่อประโยชน์ดังกล่าวมาแล้ว ประชุมนั้นเรียกว่าสหกรณ์ มีหน้าที่จะหาทุนมาให้สมาชิก คือผู้ที่เข้าซื้อกันเป็นสหกรณ์ แบ่งกันไปพอควรแก่ความต้องการ แลให้เสียคอกเบี้ยแก่น้อย

หน้าที่ที่ 2 ของสหกรณ์คือดูแลให้สมาชิกที่รับกู้เงินไปนั้น จ่ายเงินจำเพาะในทางที่กล่าวว่าจะจ่าย เป็นต้นถ้ากู้เงินไปว่าจะซื้อควาย แลสหกรณ์เห็นชอบว่าผู้นั้นควรมีควายไซ้ เมื่อได้เงินไปก็จำเป็นต้องซื้อควายจริง ๆ เพราะสหกรณ์คอยดูแลอยู่

หน้าที่ที่ 3 ของสหกรณ์เป็นไปในทางฝึกหัดคน ทำให้รู้จักอุดหนุนซึ่งกันและกัน ทั้งทำให้เห็นประโยชน์ในทางประหยัคทรัพย์ ปรากฏตามตัวอย่างที่เป็นมาแล้วในประเทศอื่น ๆ ว่าทำให้คนรู้ประกันเงินที่จะหาเข้ามาแบ่งกันทำทุนต่อไป เมื่อได้ลงชื่อในหนังสือสำคัญกันแล้ว หนังสือสำคัญนั้นเป็นหลักทรัพย์ ซึ่งอาจหาเงินได้ง่ายกว่าจะกู้ยืมอย่างอื่นที่ทำกันอยู่ในเวลานี้ แลคอกเบี้ยก็ต่ำกว่า เพราะเจ้าของเงินที่ไม่ใครไว้วางใจคน ๆ

เดียวหรือสองคนนั้น เมื่อรวมคน 50 แลทรัพย์สินสมบัติของคนเหล่านั้นเป็นประกันมา
ชอก ก็ยอมเป็นที่ไว้ใจได้

เมื่อได้ทำหน้าที่สำคัญครั้งนี้แล้ว คน 50 คนนั้นก็ประชุมกันเลือกกรรมการ
คือ ประธาน 1 เลขานุการ 1 เหวี่ยงฎีก 1 กับกรรมการอื่นอีก 3 นาย รวม
เป็น 6 คนด้วยกัน กรรมการทั้ง 6 นี้มีหน้าที่จัดการสหกรณ์ให้เป็นไปตามข้อบังคับซึ่ง
ได้กำหนดขึ้น ในสหกรณ์นั้นรัฐบาลตั้งเจ้าพนักงานผู้หนึ่งเป็นผู้แนะนำการ เมื่อกรรมการ
6 นายหรือกันเห็นควรสหกรณ์หาเงินสักเท่าไร ก็ต้องปรึกษาเจ้าพนักงานก่อน ถ้า
เจ้าพนักงานเห็นชอบ ก็จักจ่ายเงินตามจำนวนที่ตกลงกัน มีประกันคือสมบัติของคนทั้ง
50 คนที่ได้ทำหน้าที่สำคัญรวมกันไว้เป็นหลักทรัพย์สินแล้วนั้น เงินที่สหกรณ์นี้ สมาชิก
คนไหนจะขอแบ่งไปเท่าไร ต้องดูจากสหกรณ์อีกชั้นหนึ่ง ผู้ถูกต้องชี้แจงแก่กรรมการ
ว่าตนมีหนี้อยู่แล้วเท่าไร ต้องเสียคอกเบี้ยอยู่เท่าไร เป็นหนี้ใคร แลข้อความอื่น ๆ
โดยถนัดทั้งต้องแสดงว่าเงินที่จะถูกไปนั้น จะเอาไปจ่ายเป็นประโยชน์อย่างไร

สมาชิกของสหกรณ์นั้นต้องเลือกรับแต่ผู้ที่สุจริต แลไม่เป็นผู้มีหนี้สินเหลืออัน
มีหนี้สหกรณ์จะรับถ่ายหนี้ไม่ได้ สมมติว่าสมาชิกคนหนึ่งชื่อนายนุ้ย มาแสดงต่อกรรมการ
ว่านายนุ้ยเป็นหนี้อยู่ 40 บาท ต้องเสียคอกเบี้ยคิดเป็นปีหนึ่ง 40 ใน 100 นายนุ้ย
จะชอกเงินสหกรณ์ไปใช้หนี้เก่า แลจะชอกเติมอีก 20 บาทสำหรับซื้อเครื่องใช้ในการ
ทำนา ฝ่ายกรรมการเมื่อนายนุ้ยมาแสดง เช่นนี้ก็ต้องสอบสวนให้เห็นจริงอย่างนายนุ้ย
กล่าว เมื่อสอบสวนเห็นสมควรแล้วก็อนุญาตให้เงินสหกรณ์ คิดคอกเบี้ยสมมติว่า 100
ละ 15 ต่อปี แก่กรรมการต้องบังคับให้นายนุ้ยใช้หนี้เก่าโดยทันที ทั้งนี้ นายนุ้ยก็เป็น
อันพันหนี้เดิมซึ่งต้องเสียคอกเบี้ยอย่างสูง มาเป็นหนี้สหกรณ์ของตนเองแลเสียคอกเบี้ย
ต่ำลงไปเป็นอันมาก แต่ในการกู้เงินครั้งนี้ นายนุ้ยต้องมีเพื่อนบ้านสองคนที่อยู่ในสหกรณ์
เดียวกันมาเป็นประกันคือสหกรณ์อีกชั้นหนึ่ง เพื่อนบ้าน 2 คน นั้นรับรองนายนุ้ยส่วนตัว
บุคคลแลประกันเงินที่ถูกจากสหกรณ์ทั้งเงินแลคอกเบี้ย

เมื่อนายนุ้ยได้ถูกเงินไปโดยหลักฐานอันดี แลทั้งได้นำเงินไปจ่ายในทางที่ควร
ครั้งนี้ ก็คงจะมีคอกเบี้ยแลต้นทุนมาส่งตามกำหนด คอกเบี้ยที่สหกรณ์ได้รับจากนายนุ้ย
นั้นสมมติว่าร้อยละ 15 สหกรณ์เงินมาจากภายนอก สมมติว่าเสียคอกเบี้ยร้อยละ 12
เป็นกำไรร้อยละ 3 เงินกำไรนี้รวบรวมไว้เป็นทุนสำรองของสหกรณ์ แลเมื่อเงินทุน

สำรองมีมากขึ้น หลักฐานของสหกรณ์ก็มั่นคงขึ้น ต่อไปข้างหน้าเมื่อสหกรณ์มีหลายตำบล
ต่างตำบลมีทุนสำรองด้วยกันแล้ว สหกรณ์ตำบลต่าง ๆ อาจรวมกันตั้งเป็นคลังกลาง
มีเงินให้สหกรณ์อื่นกู้ยืม ๆ กันไป จนการสหกรณ์อาจเป็นไปได้โดยไม่ต้องเอาไปฝาก
ภายนอก แลอาจขยายการออกไปได้หลายทาง

เมื่อกล่าวมาเพียงนี้ก็ควรมีปัญหาถามว่า เงินที่สหกรณ์ให้สมาชิกกู้ไปนั้น
สหกรณ์ทำอย่างไรจึงจะรู้ว่าสมาชิกเอาไปจ่ายในทางที่ชอบ ปัญหาที่ควรถามเป็น
อย่างยิ่ง แลค่าตอบแทนเป็นข้อสำคัญที่ทำให้วิธีสหกรณ์เป็นสิ่งที่จัดสำเร็จได้ยิ่งกว่า
วิธีอื่น ๆ ที่ได้ปรากฏมาแล้วในประเทศต่าง ๆ ค่าตอบแทนนั้นคือ ในข้อค่านายหน้าคือ
สมาชิกที่มากู้เงินสหกรณ์นั้นต้องมีเพื่อนบ้านมาเป็นประกันส่วนตัวสองคน เพื่อนบ้านนั้น
จำเป็นจะต้องใส่ใจดูแลการที่นายหน้ากระทำอยู่เสมอ ถ้ามีวทำเมื่อเราจะต้องเข้าเนื้อด้วย
ตรงนี้น่าจะถามอีกชั้นหนึ่งว่า เพื่อนบ้านสองคนนั้น จะมารับประกันนายหน้าเพื่อประโยชน์
อันใดแก่คนทั้งสองนั้นเล่า ข้อนี้ตอบว่า เพื่อนบ้านทั้งสองนั้นอยู่ในสหกรณ์เดียวกันกับนายหน้า
เป็นผู้ที่ไว้ใจกันแล้วจึงเข้าสหกรณ์เดียวกันได้ อนึ่งการสหกรณ์ย่อมสำเร็จได้ด้วยความ
พร้อมเพรียงแลอุทิศตนช่วยเหลือซึ่งกันแลกัน ถ้าใครไม่ช่วยเพื่อนบ้านของตน ผู้นั้นก็
จะไม่ได้รับความช่วยเหลือเหตุฉะนั้นเมื่อสหกรณ์ตั้งขึ้นได้แล้ว การอุทิศตนซึ่งกันแลกัน
คงต้องมีอยู่ในตัวเอง อีกประการหนึ่งสหกรณ์ที่ตั้งขึ้นนั้นอยู่ในเขตที่ไม่ใหญ่นัก มักจะ
เลือกตั้งในหมู่คนซึ่งรู้จักกันอยู่แทบทุกคน เพื่อนบ้านย่อมรู้เรื่องความมีความจน แลนิสัย
ใจคอกันอย่างสนิท ผู้ที่กู้เงินไปจากสหกรณ์ ถ้าจะเอาไปจ่ายในทางที่ผิด เพื่อนบ้าน
ก็ต้องรู้กันหมดเพราะต่างคนต่างดูแลควบคุมกันเอง ด้วยเหตุว่าถ้าใครประพฤติการ
เป็นเหตุให้สหกรณ์ล้มจมลงไป เพื่อนบ้านทั้งหลายที่อยู่ในสหกรณ์เดียวกัน จะพากันล้มจม
ลงไปด้วย เหตุฉะนั้นผู้จะเป็นสมาชิกในสหกรณ์ ต้องเป็นคนดีที่เพื่อนบ้านทั้งหลายไว้ใจใน
ขั้นต้นนั้นอย่างหนึ่ง มีหน้าซ้ำจะไม่ไว้ใจควบคุมซึ่งกันแลกันอีกเล่า วิธีป้องกันสมาชิกกู้เงิน
ไปใช้ในทางที่ผิดมีกล่าวไว้ในข้อบังคับว่า ถ้าปรากฏว่าสมาชิกคนใดกู้เงินไปจ่ายผิด
ทางที่กำหนดไว้ให้สหกรณ์เรียกเงินคืนทันทีพร้อมทั้งคืนแลดอกเบี้ยแลทั้งต้องไล่ออกจาก
สหกรณ์

วิธีควบคุมการจ่ายเงินที่กู้ไปจากสหกรณ์เช่นนี้เป็นข้อสำคัญที่ทำให้วิธีสหกรณ์
ได้เปรียบวิธีอื่น ๆ ที่จ่ายทุนให้ชาวบ้านกู้ วิธีอื่น ๆ ที่ได้ทำกันมาแล้วนั้นมีตัวอย่างคือ

คลังเกษกร ซึ่งตั้งสำหรับทรงทุนให้แก่ชานา ลักษณะการก็คือเรียกคอกเบี้ย
แลมีที่ดินหรือสมบัติอย่างอื่นมาเป็นประกันคล้าย ๆ กันแต่คลังเกษกรจะตามไปควบคุม
ผู้กู้เงินให้ใช้เงินแต่ในทางที่ควรทุกหนทุกแห่งไปไม่ได้ ส่วนรัฐบาลนั้นถ้าจะเป็นผู้
จ่ายเงินให้ชานากูไปทำทุนก็อาจทำได้เพียงเท่าคลังเกษกร ไม่อาจตั้งเจ้าพนักงาน
ไปเที่ยวควบคุมการจ่ายเงินได้ เพราะเจ้าพนักงานของรัฐบาลไม่สามารถสอด
ส่องได้เหมือนสมาชิกสหกรณ์สอดส่องควบคุมกันเอง แลการให้ราษฎรกู้เงินเสีย
คอกเบี้ยค่า ๆ นั้น จะให้เป็นประโยชน์ก็อย่างเดียวกับเมื่อตามควบคุม ให้ใช้
เงินแต่ในทางที่จะเกิดผลดีเท่านั้น วิธีสหกรณ์ซึ่งเป็นวิธีที่สอดส่องควบคุมกันได้ถนัด
จึงได้เปรียบวิธีอื่น ๆ ด้วยประการฉะนี้

อันหนึ่งสหกรณ์มีความมุ่งมาดให้สมาชิกรู้จักใคร่ครวญกิจการของตน เป็น
เหตุให้มันเหตความสุญสุราย เมื่อใดสมาชิกมีเงินเหลือใช้อาจนำฝากได้ในสหกรณ์
ของตน แลได้รับคอกเบี้ยตามควรเงินที่ฝากไว้เช่นนี้เป็นประโยชน์แก่ท้องที่ยิ่งกว่า
นำไปฝากที่อื่น เพราะสหกรณ์กลับจ่ายเงินนั้นให้สมาชิกผู้นั้นไปทำการเป็นประโยชน์
ในท้องที่นั้นเอง กระทำให้ความจำเริญบังเกิดในชุมชนเดียวกัน

สหกรณ์นั้นมีใช้สมาคมของรัฐบาล แลรัฐบาลไม่รับประกันว่า การเงิน
จะดำเนินไปได้ตลอดการทั้งปวงจะสำเร็จได้ก็ด้วยประชุมชนพร้อมใจกันทำเห็นประโยชน์
ด้วยกัน แลตั้งใจช่วยกันรักษาการให้เป็นไปได้ การอุดหนุนราษฎรจำพวกที่ไม่เพียง
จะอุดหนุนตัวเองนั้นหาประโยชน์มิได้ เพราะฉะนั้นเมื่อตั้งสหกรณ์ขึ้นที่ไหน รัฐบาล
คงจะช่วยแต่ในทางชี้แจงวิธีจัดการให้เป็นไปในทางที่ถูก ทั้งตั้งเจ้าพนักงานให้คอย
สอดส่อง รับผิดชอบแลแนะนำข้อความที่เหลือความรู้ราษฎร ทั้งตรวจบัญชีของ
สหกรณ์ตามเวลาซึ่งจะได้กำหนดไว้ในข้อบังคับ เราท่านทั้งหลายต้องเข้าใจว่าสหกรณ์
นั้นเมื่อตั้งขึ้นในที่ใด ก็เป็นด้วยราษฎรเห็นดีพร้อมกันตั้งขึ้นสำหรับช่วยกันประกอบ
การอุดหนุนตนเอง ตามบันทึกซึ่งรัฐบาลแนะนำให้เท่านั้น

วิธีสหกรณ์ที่กล่าวมานี้กล่าวแต่โดยย่อแลยังไม่ได้กล่าวลักษณะการหลายอย่าง
ซึ่งสหกรณ์อาจทำได้ เป็นต้นว่าถ้าสหกรณ์จะเป็นผู้เลือกซื้อพรรณเข้าปลูกมาจำหน่าย
แก่สมาชิกก็อาจทำให้ดีกว่าที่สมาชิกจะเที่ยวหาเองตามลำพังคน หรือถ้าสหกรณ์จะ
ซื้อได้ก็ดีกว่าแลถูกกว่าสมาชิกซื้อ เพราะสหกรณ์คงจะจัดซื้อคราวละมาก ๆ หรือถ้า

สมาชิกเอาเข้าที่ท่าหน้าได้มารวมกันให้สหกรณ์เป็นผู้ขาย ก็อาจขายได้ดีกว่าสมาชิก
 ขายเองโดยลำพัง ถ้าสินค้าจะต้องลงเรือหรือขึ้นรถไฟไปจำหน่ายที่อื่น สหกรณ์
 ยิ่งทำได้ดีกว่าบุคคลเป็นอันมาก

ความที่ชี้แจงวิธีสหกรณ์มาเพียงนี้ไ้กล่าวแต่เพียงที่เกี่ยวกับการเพาะปลูก
 เท่านั้น อันที่จริงวิธีสหกรณ์อาจใช้ได้หลายทางในพาณิชย์ แต่รูปการก็อย่างเกี่ยว
 กันจึงมีได้นำมากล่าวยืดยาวในที่นี้วิธีสหกรณ์ที่ใช้ในพาณิชย์นี้ ในเมืองต่างประเทศ
 จัดสำเร็จมาแล้วในการจัดตั้งหัตถกรรมแลในการตั้งร้านสหกรณ์เป็นต้น แลยังมี
 ตัวอย่างที่ใช้สำเร็จในการรับประกันโคกระบือ ปรากฏว่าให้ผลเห็นคุณเป็นอย่างดี
 ก็ทั้งนี้

ศัตรูของสหกรณ์นั้น คือการพนันแลความประพฤติก้าวอย่างอื่น ๆ เช่นการ
 สูบฝิ่นกินเหล้าเป็นต้น ในประเทศอื่น ๆ ความประพฤติก้าวเช่นนี้ก็มักด้วยกันทั้งนั้น
 แต่การสหกรณ์ก็ตั้งสำเร็จมาทุกเมือง กลับปรากฏว่าความประพฤติก้าวลดหย่อนลงไป
 เสียอีก เมื่อเป็นเช่นนั้นจึงเป็นที่หวังว่า เมื่อจัดตั้งสหกรณ์ขึ้นในเมืองเราเมื่อไร
 ประโยชน์คงจะเกิดอย่างที่เกิดในเมืองอื่น ๆ ไม่เร็วก็ช้าเท่านั้น.

ที่มา: หจช., เอกสาร ร.6 ค.16/1 เรื่องจักราษาการกระทรวงพาณิชย์และคมนาคม

20 ธันวาคม พ.ศ. 2456 - 22 กันยายน พ.ศ. 2464

ภาคผนวก ค

ฐานะการเงินของสหกรณ์ พ.ศ. 2459-2468

บัญชีที่ 1 ฐานะทางการเงินของสหกรณ์ในประเทศไทย สมัยรัชกาลที่ 6 (2459-2468)

เลขที่	นามสหกรณ์	ลำดับชั้น สหกรณ์	จำนวนสมาชิก		เงินที่กู้จากแบงก์มาเป็นทุน				ทุนเงินกู้ไค่ส่งคืน		จำนวนเงินคงเป็น		จำนวนเงินรับฝาก		เงินสำรอง		
			เมื่อแรกตั้ง	เมื่อวันสิ้นปี พ.ศ. 2468	เมื่อแรกตั้ง	รวมเงินกู้ทั้งสิ้น นับถึงวันสิ้นปี		แบงก์นับถึงวันสิ้นปี พ.ศ. 2468	หนี้เมื่อวันสิ้นปี พ.ศ. 2468	รวมดอกเบี้ยเมื่อ วันสิ้นปี พ.ศ. 2468	เมื่อวันสิ้นปี พ.ศ. 2468						
	พ.ศ. 2459				บาท	สต.	บาท	สต.	บาท	สต.	บาท	สต.	บาท	สต.	บาท	สต.	
1	<u>ในจังหวัดพิษณุโลก</u> วิจิตรจันทร์	โท	16	47	3,000	-	14,578	77	9,187	77	5,390	70	-	-	4,962	8	
	พ.ศ. 2460																
	<u>ในจังหวัดชลบุรี</u>																
2	บ้านกล้วย	โท	14	11	6,000	-	7,210	-	7,200	-	665	03	-	-	3,182	0	
3	บ้านกลาง	โท	10	12	3,600	-	6,939	91	5,338	58	1,601	33	-	-	2,660	9	
4	บ้านสองพี่น้อง	ทรี	12	14	4,670	-	6,097	-	6,097	96	693	96	-	-	2,954	1	
5	บ้านตำโง	ทรี	15	12	3,800	-	6,080	-	5,141	75	998	25	-	-	3,029	5	
6	โพนทอง	จิกวา	10	15	5,500	-	6,450	-	4,543	86	2,558	14	-	-	4,365	6	
7	บ้านหมี่	ทรี	10	12	4,740	-	6,087	17	5,732	93	824	14	-	-	2,886	4	
8	บางพิง	โท	11	18	3,600	-	9,046	-	7,775	70	1,270	70	-	-	3,235	5	
9	หนองเสา (เล็กแล้ว)																
10	บ้านชี	ทรี	11	11	3,350	-	6,080	-	4,080	75	1,999	25	-	-	2,837	8	
11	ทะเลชุบศร	ทรี	16	20	2,600	-	9,129	88	7,718	38	1,411	50	-	-	3,718	7	
12	โศกธากแก้ว	โท	19	25	6,580	-	14,950	-	14,602	29	347	71	845	25	6,082	2	
13	บ้านขยาย	ทรี	16	16	3,140	-	9,537	-	7,933	39	1,643	61	-	-	4,033	4	
	พ.ศ. 2461																
	<u>ในจังหวัดพิษณุโลก</u>																
14	พรหมพิราม	ทรี	19	21	1,585	-	4,055	-	3,760	44	294	56	-	-	1,449	40	

บัญชีที่ 1 (ต่อ)

เลขที่	นามสหกรณ์	ลำดับชั้น สหกรณ์	จำนวนสมาชิก		เงินที่กู้จากแบงก์มาเป็นทุน		ทุนเงินกู้ไค้ส่งคืน		จำนวนเงินคงเป็น		จำนวนเงินรับฝาก		เงินสำรอง		
			เมื่อแรกตั้ง	เมื่อวันสิ้นปี พ.ศ. 2468	เมื่อแรกตั้ง	รวมเงินกู้ทั้งสิ้น นับถึงวันสิ้นปี	แบ่งคืนนับถึงวันสิ้นปี พ.ศ. 2468	หนี้เมื่อวันสิ้นปี พ.ศ. 2468	รวมดอกเบี้ยเมื่อ วันสิ้นปี พ.ศ. 2468	เมื่อวันสิ้นปี พ.ศ. 2468					
	พ.ศ. 2462				บาท	สต.	บาท	สต.	บาท	สต.	บาท	สต.	บาท	สต.	
	<u>ในจังหวัดชลบุรี</u>														
15	บ้านป่าหวาย	ศรี	22	17	8,060	-	8,160	--	5,322	08	2,837	92	-	-	3,034 90
16	โพทะกัน	โท	17	17	4,700	-	7,400	-	5,687	12	1,712	88	-	-	1,985 05
17	โคกกระเทียม	จันทวา	17	24	3,850	-	7,530	-	1,409	84	6,120	16	-	-	3,199 65
18	คลองยายคล้าย	โท	15	14	3,600	-	9,222	-	8,986	19	235	81	811	67	1,444 64
19	ป่าศาล	ศรี	16	15	4,680	-	4,820	-	2,992	93	1,827	07	-	-	1,928 48
20	โพธิ์โท	ศรี	38	32	15,640	-	16,240	-	11,729	53	4,510	47	-	-	5,771 42
21	ถนนใหญ่	โท	38	50	15,300	-	25,410	-	19,937	07	5,471	93	2,225	83	6,396 22
22	ถนนแค	โท	16	16	3,200	-	4,710	06	4,084	06	625	94	-	-	1,441 83
23	บางชันหมากโต	ศรี	18	18	6,140	-	8,186	05	5,186	05	2,973	95	-	-	2,661 73
24	บางชันหมากเหนือ	ศรี	17	17	7,200	-	8,000	-	4,947	95	3,052	05	-	-	2,794 56
25	คลองสายบัว	จันทวา	18	16	5,370	-	5,370	-	1,324	96	4,045	04	-	-	2,406 02
26	ท่ากินเหมียว	โท	16	17	5,000	-	8,760	-	6,844	16	1,915	84	608	75	1,837 01
	พ.ศ. 2463														
	<u>ในจังหวัดพิษณุโลก</u>														
27	บ้านบางทราย	ศรี	17	21	2,250	-	4,231	-	2,270	73	1,970	27	-	-	949 97
28	บางขวัญมา	ศรี	23	23	4,150	-	5,600	-	2,759	48	2,845	94	-	-	1,720 32
29	บ้านใหม่	จันทวา	17	15	2,300	-	2,650	-	1,419	76	1,230	24	-	-	1,010 45

บัญชีที่ 1 (ต่อ)

เลขที่	นามสหกรณ์	ลำดับชั้น สหกรณ์	จำนวนสมาชิก		เงินที่กู้จากแบงก์มาเป็นทุน				เงินกู้ไถ่คืน		จำนวนเงินคงเป็น		จำนวนเงินรับฝาก		เงินสำรอง	
			เมื่อแรกตั้ง	เมื่อวันสิ้นปี พ.ศ. 2468	เมื่อแรกตั้ง	รวมเงินกู้ทั้งสิ้น นับถึงวันสิ้นปี	แบงก์นับถึงวันสิ้นปี พ.ศ. 2468	หนี้เมื่อวันสิ้นปี พ.ศ. 2468	บาท	สต.	บาท	สต.	รวมดอกเบี้ยเมื่อ วันสิ้นปี พ.ศ. 2468	บาท	สต.	บาท
30	บ้านท่าโรง	กรี	12	15	2,200	-	4,350	-	3,360	09	987	91	-	-	868	82
31	วิคหลม	กรี	12	17	1,700	-	3,050	-	2,032	11	1,017	89	-	-	858	50
<u>ในจังหวัดพระนครหรืออยุธยา</u>																
32	บางกระสันกลาง	กรี	17	20	7,140	-	10,930	-	4,934	88	5,975	12	-	-	3,444	86
33	(เลิกเสียก่อนลงมือจัดการงาน)															
34	บางเคียน	กรี	12	11	5,100	-	5,530	-	3,050	14	2,479	86	-	-	1,791	03
<u>ในจังหวัดพิษณุโลก</u>																
35	วิคจงนาง	กรี	20	18	3,050	-	3,050	-	1,615	20	1,434	80	-	-	1,187	05
36	บ้านคอน	โท	15	22	3,100	-	7,420	-	4,607	69	2,812	31	-	-	1,380	65
37	บ้านกรอก	กรี	14	16	2,730	-	7,670	-	2,186	64	1,443	36	-	-	990	27
38	บ้านไร่	จิกวา	28	22	5,200	-	5,400	-	2,858	20	2,541	80	-	-	2,118	78
39	บ้านท่าโพ	กรี	11	11	1,250	-	1,530	-	1,308	06	221	94	-	-	385	77
40	บ้านคลองมหาคไทย	กรี	12	13	2,100	-	2,100	-	964	37	1,135	63	-	-	818	17
41	บ้านทามะปราง	จิกวา	28	15	6,00	-	6,500	-	220	61	6,435	55	-	-	2,707	78
42	บางวังส้มตำ	กรี	11	14	1,400	-	2,300	-	1,373	69	926	31	-	-	521	67
43	บ้านมะขามเรียง	กรี	23	28	5,350	-	7,360	-	4,498	43	2,861	57	-	-	1,965	72
44	บ้านจิวางาม	จิกวา	12	11	1,750	-	1,750	-	848	99	901	01	-	-	669	63
45	บ้านคลองทาด	กรี	29	26	2,455	-	2,745	-	1,772	09	1,024	50	-	-	966	28

บัญชีที่ 1 (ต่อ)

เลขที่	นามสหกรณ์	ลำดับชั้น สหกรณ์	จำนวนสมาชิก		เงินที่กู้จากแบงก์มาเป็นทุน				ต้นทุนกู้ไค่สังคืน		จำนวนเงินคงเป็น		จำนวนเงินรับฝาก		เงินสำรอง	
			เมื่อแรกตั้ง	เมื่อวันสิ้นปี พ.ศ. 2468	เมื่อแรกตั้ง	รวมเงินกู้ทั้งสิ้น นับถึงวันสิ้นปี		แบ่งคืนถึงวันสิ้นปี พ.ศ. 2468	หนี้เมื่อวันสิ้นปี พ.ศ. 2468	พ.ศ. 2468	พ.ศ. 2468	รวมดอกเบี้ยเมื่อ วันสิ้นปี พ.ศ. 2468	เมื่อวันสิ้นปี พ.ศ. 2468			
					บาท	สต.	บาท	สต.	บาท	สต.	บาท	สต.	บาท	สต.	บาท	สต.
46	บ้านทางไกล	กรี	47	40	7,200	-	7,200	-	3,822	04	3,377	96	-	-	2,691	08
47	บ้านหาคใหญ่	กรี	22	20	2,360	-	2,360	-	2,360	-	24	29	-	-	856	33
48	บ้านหามะเฟือง	กรี	27	24	2,155	-	2,155	-	1,158	51	996	49	-	-	1,075	73
49	วังประสะ	จิกวา	31	29	2,830	-	2,830	-	1,685	52	1,144	48	-	-	1,238	-
50	บ้านวังวน	กรี	15	13	1,760	-	1,860	-	1,649	57	210	43	-	-	652	12
51	บ้านสนามคลี	กรี	17	15	1,900	-	2,220	-	1,367	97	852	03	-	-	704	94
52	บ้านซากกะกุ	กรี	14	17	2,900	-	3,350	-	2,003	57	1,346	43	-	-	1,190	37
<u>ในจังหวัดชลบุรี</u>																
53	บ้านมะนาวหวาน	โท	17	17	5,900	-	8,526	-	6,482	19	2,043	81	608	75	1,975	05
54	ทวารว	โท	15	15	5,740	-	7,650	91	5,114	43	2,536	49	666	25	2,034	20
55	บ้านเชียงงา	โท	17	18	3,600	-	5,200	-	5,200	-	604	05	806	67	1,077	75
56	บ้านสามเรือน	กรี	12	12	4,600	-	5,590	-	4,556	04	1,033	96	-	-	1,537	04
57	ท่ายบาน	จิกวา	21	23	7,220	-	10,499	-	4,425	85	6,073	15	-	-	2,978	31
58	บางกระบือ	โท	15	16	6,640	-	8,190	-	3,517	85	4,672	15	-	-	2,663	41
59	สนามไชย	กรี	15	15	7,000	-	9,950	-	5,846	91	4,103	09	-	-	2,389	38
60	คลองท่าเนน	กรี	16	16	6,000	-	8,660	-	4,475	29	4,184	71	-	-	1,997	82
61	ปากคลอง	กรี	14	20	4,250	-	13,850	-	8,985	66	4,864	34	666	25	1,857	76

บัญชีที่ 1 (ต่อ)

เลขที่	นามสหกรณ์	ลำดับชั้น สหกรณ์	จำนวนสมาชิก		เงินที่กู้จากแบงก์มาเป็นทุน				ทุนเงินกู้ไถ่ส่งคืน		จำนวนเงินคงเป็น		จำนวนเงินรับฝาก		เงินสำรอง	
			เมื่อแรกตั้ง	เมื่อวันสิ้นปี พ.ศ. 2468	เมื่อแรกตั้ง	รวมเงินกู้ทั้งสิ้น นับถึงวันสิ้นปี	แบ่งคืนนับถึงวันสิ้นปี พ.ศ. 2468	หนี้เมื่อวันสิ้นปี พ.ศ. 2468	รวมดอกเบี้ยเมื่อ วันสิ้นปี พ.ศ. 2468	เมื่อวันสิ้นปี พ.ศ. 2468	บาท	สต.	บาท	สต.		
	พ.ศ. 2466				บาท	สต.	บาท	สต.	บาท	สต.	บาท	สต.	บาท	สต.	บาท	สต.
	<u>ในจังหวัดชลบุรี</u>															
62	คลองโพ	ตรี	16	19	7,430	-	11,391	-	2,653	88	8,737	12	-	-	1,113	38
63	น้ำวิก	ตรี	14	14	5,720	-	8,739	-	2,789	14	5,949	86	-	-	741	82
64	วัดนก	ตรี	12	11	4,000	-	5,700	-	2,077	92	3,722	08	-	-	538	65
65	บางคู	ตรี	12	15	1,280	-	7,340	-	2,643	43	4,696	57	-	-	622	63
66	คลองฉิม	โท	13	24	6,500	-	13,000	-	3,724	19	9,275	81	-	-	1,317	89
	พ.ศ. 2467															
	<u>ในจังหวัดชลบุรี</u>															
67	บ้านหม้อ	ตรี	12	12	4,600	-	5,940	-	485	65	5,454	35	-	-	556	05
68	วัดสิงห์ทอง	ตรี	14	14	3,900	-	6,364	-	1,784	95	4,579	05	-	-	491	31
69	ไทรย้อย	ตรี	23	24	5,800	-	11,650	-	912	03	10,737	97	-	-	961	24
70	คลองคาวี	ตรี	15	18	4,100	-	6,050	-	1,709	30	4,340	70	-	-	450	23
71	บ้านใหญ่	ตรี	15	16	6,200	-	6,840	-	1,649	65	5,190	35	-	-	580	50
	พ.ศ. 2468															
	<u>ในจังหวัดชลบุรี</u>															
72	คลองตะขบ	-	12	12	5,700	-	5,700	-	70	80	5,629	20	-	-	174	95
73	วัดภักดี	-	14	14	6,700	-	6,700	-	-	-	6,873	28	-	-	232	02

บัญชีที่ 1 (ต่อ)

เลขที่	นามสหกรณ์	ลำดับชั้น สหกรณ์	จำนวนสมาชิก		เงินที่รับจากแบงก์มาเป็นทุน				ทุนเงินกู้ไค้สังคืน		จำนวนเงินคงเป็น		จำนวนเงินรับฝาก		เงินสำรอง	
			เมื่อแรกตั้ง	เมื่อวันสิ้นปี พ.ศ. 2468	เมื่อแรกตั้ง	รวมเงินทั้งสิ้น นับถึงวันสิ้นปี		แบ่งคืนนับถึงวันสิ้นปี พ.ศ. 2468		หนี้เมื่อวันสิ้นปี พ.ศ. 2468		รวมดอกเบี้ยเมื่อ วันสิ้นปี พ.ศ. 2468		เมื่อวันสิ้นปี พ.ศ. 2468		
					บาท	สต.	บาท	สต.	บาท	สต.	บาท	สต.	บาท	สต.	บาท	สต.
74	บ้านกระแจะ	-	12	12	5,350	-	5,350	-	-	-	5,520	12	-	-	202	58
75	วัดปากน้ำ	-	12	12	6,400	-	6,400	-	-	-	6,400	62	-	-	47	38
76	บ้านคาบ	-	17	17	10,600	-	10,600	-	-	-	10,702	40	-	-	147	60
77	โลกล่าพาน	-	19	19	11,600	-	11,600	-	-	-	11,718	91	-	-	173	49
78	บ้านโลก	-	19	19	11,600	-	11,600	-	-	-	11,600	-	-	-	144	-
79	จิวราย	-	18	18	10,750	-	10,750	-	-	-	10,750	-	-	-	134	75
	รวม															
	ในจังหวัดพิษณุโลก	-	492	522	71,675	-	104,274	47	61,093	53	43,394	11	-	-	33,940	65
	ในจังหวัดลพบุรี	-	803	861	299,500	-	432,428	88	223,721	33	209,316	88	7,239	42	101,028	46
	ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา	-	29	31	12,240	-	16,440	-	7,985	02	8,454	98	-	-	5,235	89
	รวม		1,324	1,414	384,415	-	553,143	35	292,799	88	261,165	97	7,239	42	140,205	-

ภาคผนวก ง

พระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2471

พระราชบัญญัติสหกรณ์

พุทธศักราช 2471

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชปรารภพระราชารัฐประศาสน์ประกอบกรเพาะปลูกและจำพวกอื่น ๆ ที่มีกำลังทรัพย์น้อยแต่มีความต้องการอย่างเดียวกัน ทรงพระราชดำริว่าหมู่ชนนั้น ๆ ควรได้รับอุดหนุนให้ตั้งสหกรณ์ขึ้นอีก เพื่อยังให้เกิดการประหยัทธิประโยชน์ การช่วยซึ่งกันและกัน และการช่วยตนเอง เป็นทางอีกทางหนึ่งซึ่งเผยแผ่ความจำริญุทธิประโยชน์และจำริญุทธิธรรมในบ้านเมืองให้ยิ่งขึ้น

อนึ่งทรงพระราชดำริว่า การจัดสหกรณ์ที่ได้โปรดเกล้าฯ ให้ทำมาแล้วเป็นการทดลองนั้น อาศัยพระราชบัญญัติสมาคมเพิ่มเติม พ.ศ. 2459 ซึ่งได้โปรดเกล้าฯ ให้ตราขึ้นใช้ชั่วคราวระวางทดลอง ข้อความยังไม่พอแก่การที่จะขยายสหกรณ์ให้แผ่กว้างออกไป

จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติขึ้นไว้ดังต่อไปนี้
มาตรา 1 พระราชบัญญัตินี้ให้มีนามว่า พระราชบัญญัติสหกรณ์ พุทธศักราช

2471

มาตรา 2 ให้ใช้พระราชบัญญัตินี้เป็นกฎหมายเริ่มตั้งแต่วันที่ประกาศในราชกิจจานุเบกษาเป็นต้นไป

มาตรา 3 พระราชบัญญัติสมาคมเพิ่มเติม พ.ศ. 2459 นั้นให้ยกเลิก

มาตรา 4 เว้นแต่เมื่อใช้ในที่ซึ่งบ่งให้เห็นความเป็นอย่างอื่น

(1) เสนาบดี ให้หมายความว่า เสนาบดีผู้มีหน้าที่รักษาการตามพระราชบัญญัตินี้

(2) สหกรณ์ ให้หมายความว่า สมาคมซึ่งได้จดทะเบียนแล้วตามพระราชบัญญัตินี้ ถ้าพึงถือได้ว่าได้จดทะเบียนแล้วตามพระราชบัญญัตินี้

(3) ข้อบังคับ ให้หมายความว่า ข้อบังคับสหกรณ์และข้อแก้ไขเพิ่มเติมข้อบังคับสหกรณ์ซึ่งนายทะเบียนได้รับจดทะเบียนไว้

(4) กรรมการดำเนินการ ให้หมายความว่า กรรมการซึ่งสหกรณ์ได้
เลือกตั้งขึ้นตามข้อบังคับ เพื่อให้ดำเนินการของสหกรณ์

(5) สมาชิก หมายความว่ารวมทั้งผู้เข้าชื่อขอจดทะเบียนสหกรณ์ และผู้ที่
ได้รับเลือกตามข้อบังคับให้เข้าเป็นสมาชิก

(6) จำกัดสินใช้ หมายความว่า สมาชิกแห่งสหกรณ์อันได้จดทะเบียนแล้ว
นั้น ต้องรับใช้หนี้สินของสหกรณ์จำกัด เพียงไม่เกินราคาหุ้นของตนที่ยังส่งไม่ครบ

(7) ไม่จำกัดสินใช้ หมายความว่า สมาชิกแห่งสหกรณ์ อันได้จ
ทะเบียนแล้วนั้นทุกคนต้องรับใช้หนี้สินของสหกรณ์ร่วมกันและแทนกันไม่มีจำกัด

มาตรา 5 สมาคมซึ่งอาจจดทะเบียนเป็นสหกรณ์ได้นั้นคือ สมาคมซึ่งตั้งขึ้นเพื่อ
ดำเนินการกิจการร่วมกันเป็นประโยชน์สามัญแก่สมาชิกทั้งปวงในทางทรัพย์สิน มีชนิดดังต่อไปนี้

(1) สมาคมซึ่งห้ามมิให้เฉลี่ยกำไร

(2) สมาคมซึ่งเฉลี่ยกำไรให้แก่ในหมู่สมาชิกตามส่วนราคาแห่งการกู้ยืมและ
ค้าขาย ซึ่งสมาชิคนั้น ๆ ได้กระทำกับสมาคม

(3) สมาคมซึ่งตั้งขึ้นเพื่อยังความสะดวกให้เกิดแก่กิจการของสมาคม เช่น
ที่กล่าวใน (1) ฎา (2) ฎาชุมนุมแห่งสมาคมเช่นนั้น

(4) สมาคมชนิด (2) ฎา (3) ซึ่งมีข้อบังคับยอมให้เฉลี่ยเงินปันผลตามหุ้น
ได้โดยอัตราไม่เกินร้อยละ 6 ต่อปีนั้น จะจดทะเบียนก็ได้ แต่ต้องได้รับอนุมัติเสนาบดี
ทุกราย

มาตรา 6 เพื่อใช้พระราชบัญญัตินี้ให้ได้ผลตามความมุ่งหมาย ให้เสนาบดี
มีอำนาจภายในบังคับแห่งมาตรา ก่อน ที่จะกำหนดคามซึ่งเห็นสมควรและประกาศใน
ราชกิจจานุเบกษาเป็นคราว ๆ ว่า จะยอมรับจดทะเบียนสหกรณ์ชนิดใดและประเภทใด
บ้าง และทั้งให้มีอำนาจกำหนดว่าบุคคลจำพวกใดบ้างอาจรวมกันตั้งสหกรณ์ และในเขตค
ใดบ้างที่จะตั้งสหกรณ์ขึ้นได้

มาตรา 7 สหกรณ์ซึ่งตั้งแล้วก่อนวันประกาศพระราชบัญญัตินี้ และได้จดทะเบียน
ตามพระราชบัญญัติสมาคมเพิ่มเติม พ.ศ. 2459 นั้นให้ถือว่าจดทะเบียนตามพระราชบัญญัต
นี้

มาตรา 8 ให้เสนาบดีมีประกาศในราชกิจจานุเบกษาตั้ง เจ้าพนักงานนายหนึ่ง

เป็นนายทะเบียนสหกรณ์ มีหน้าที่รับจดทะเบียนสหกรณ์และกระทำการอื่นตามพระราชบัญญัติ

เมื่อได้รับอนุญาตเป็นหนังสือจากเสนาบดีแล้ว นายทะเบียนจะมอบอำนาจ
 ฎาแบ่งมอบส่วนแห่งอำนาจตามพระราชบัญญัตินี้ให้แก่ผู้หนึ่งผู้ใดในบังคับของคนที่ได้
 ค่องเขียนเป็นหนังสือ

มาตรา 9 สมาคมซึ่งมีประสงค์จะจดทะเบียนเป็นสหกรณ์นั้น ถ้าเป็นสมาคม
 ซึ่งเอกชนเป็นสมาชิก ต้องมีจำนวนคนอย่างน้อยสิบคน อายุครบยี่สิบปีจากว่านั้นขึ้นไป
 และถ้าความมุ่งหมายของสมาคม คือการจักให้มีทุนให้สมาชิกกู้ไซ้ คนทั้งหลายนั้นต้อง
 มีสำนักอยู่ในหมู่บ้านเดียวกันถ้าหมู่บ้านซึ่งใกล้เคียงกัน ฎาอยู่ในจำกัคแค้นตั้ง ซึ่งนายทะเบียน
 เห็นชอบ

มาตรา 10 หนังสือขอจดทะเบียนนั้นต้องยื่นต่อนายทะเบียนโดยแบบซึ่งนาย
 ทะเบียนจักขึ้นไว้

หนังสือขอจดทะเบียนนั้นต้องลงนามดังนี้

(1) ถ้าเป็นสมาคมซึ่งไม่มีสหกรณ์เป็นสมาชิก ต้องมีคนที่ตั้งบัญญัติไว้ในมาตรา
 9 ลงนามอย่างน้อยสิบคน

(2) ถ้าเป็นสมาคมซึ่ง เป็นชุมนุมสหกรณ์ ต้องมีผู้ได้รับตั้งแต่งตั้งให้เป็นผู้แทน
 สหกรณ์อื่น ๆ ลงนามแทนทุกสหกรณ์ถ้าสมาชิกมิใช่สหกรณ์ทั้งหมด ก็ให้มีเอกชนที่เป็นสมาชิก
 ลงนามอีกสิบคน ถ้าถ้ามิไม่ถึงสิบคนก็ให้ลงนามทั้งหมด

คำขอจดทะเบียนทุกรายให้ระบุว่า สมาคมนั้นจะจดทะเบียนจำกัคสินไช้ฎาไม
 จำกัคสินไช้ คำว่า "จำกัคสินไช้" ฎา "ไม่จำกัคสินไช้" นี้ ให้เป็นคำสุดท้ายแห่งนาม
 ของสหกรณ์ แต่สมาคมซึ่งมีสหกรณ์เป็นสมาชิกนั้นให้จดทะเบียนได้แต่จำกัคสินไช้เท่านั้น

คำขอจดทะเบียนนั้น ต้องมีข้อบังคับซึ่งจะขอจดทะเบียนยื่นมาด้วยฉบับหนึ่ง
 ข้อบังคับนั้นต้องมีรายการ เหล่านี้ด้วย คือ

- (ก) นามของสมาคม
- (ข) สำนักของสมาคม
- (ค) ความมุ่งหมายของสมาคม

ถ้านายทะเบียนต้องการทราบข้อความใด ๆ ในเรื่องสมาคมนั้นไซ้ ผู้ขอ
 ทะเบียนฎาผู้ซึ่งตั้งแต่งตั้งให้ผู้อนมาขอจดทะเบียนแทนนั้นต้องแสดงข้อความให้นายทะเบียน

ทราบตามประสงค์

มาตรา 11 เมื่อนายทะเบียนพอใจว่าข้อบังคับนั้นไม่ขัดกับพระราชบัญญัตินี้ และกฎเสนาบดีซึ่งออกตามพระราชบัญญัตินี้ และทั้งสมาคมนั้นเป็นสมาคมซึ่งควรจดทะเบียนเป็นสหกรณ์ได้ตามพระราชบัญญัตินี้ ด้วยประการทั้งปวงแล้วให้นายทะเบียนรับจดทะเบียนและสั่งข้อบังคับลงชื่อนายทะเบียนเป็นสำคัญให้แก่สหกรณ์ฉบับหนึ่ง

ถ้าสหกรณ์แก้ไขเพิ่มเติมข้อบังคับ ท่านว่าข้อแก้ไขเพิ่มเติมนั้นยังไม่สมบูรณ์ เว้นไว้และจนกว่าจะได้จดทะเบียนโดยวิธีที่กล่าวไว้ในวรรคก่อน

มาตรา 12 สมาชิกสหกรณ์คนหนึ่งให้ออกเสียงในกิจการของสหกรณ์ได้แต่เสียงเดียว

สมาชิกเอกชนจะมอบให้ผู้อื่นออกเสียงแทนตนไม่ได้เป็นอันขาด แต่ในสหกรณ์ ซึ่งมีสหกรณ์อื่นเป็นสมาชิกนั้น ให้สหกรณ์ซึ่งเป็นสมาชิกทั้งสมาชิกของบุคคลหนึ่ง เป็นผู้ออกเสียงแทนได้

มาตรา 13 สมาชิกแห่งสหกรณ์ซึ่งจดทะเบียนไม่จำกัดสินใจนั้น จะโอนหุ้นซึ่งตนเป็นเจ้าของ ฤๅประโยชน์ซึ่งตนพึงได้รับในทุนของสหกรณ์ทั้งหมดฤๅแต่ส่วนใดส่วนหนึ่งไม่ได้ เส้นแต่

(1) สมาชิกนั้นจะได้เป็นเจ้าของหุ้นฤๅประโยชน์นั้นมาแล้วอย่างน้อยปีหนึ่ง และ

(2) การโอนนั้นเป็นการโอนให้แก่สหกรณ์นั้นเอง ฤๅให้สมาชิกอื่นในสหกรณ์เดียวกัน

มาตรา 14 สมาชิกซึ่งออกจากสหกรณ์ไปนั้นต้องมีส่วนรับแบกหนี้สหกรณ์ตามจำนวนเงินที่สหกรณ์เป็นหนี้อยู่เมื่อวันซึ่งตนออก มีกำหนดสองปีนับแต่วันที่ออกจากสมาชิก

มาตรา 15 ถ้าสหกรณ์เปลี่ยนสำนัก ต้องรับแจ้งให้นายทะเบียนทราบโดยเร็ว สหกรณ์ต้องมีพระราชบัญญัติไว้ฉบับหนึ่ง กฎเสนาบดีซึ่งออกตามพระราชบัญญัตินี้ฉบับหนึ่ง ข้อบังคับสหกรณ์ฉบับหนึ่ง หนังสือสำคัญเหล่านี้ บุคคลผู้ใส่ใจในการสหกรณ์ อาจตรวจดูได้ที่สำนักของสหกรณ์ทุกเวลาอันควรโดยไม่ต้องเสียค่าธรรมเนียม

มาตรา 16 ในข้อบังคับสหกรณ์ให้วางระเบียบการเลือกกรรมการดำเนินการไว้

กรรมการนี้เมื่อได้รับตั้งแต่งตามระเบียบแล้ว ให้เป็นผู้จัดทำกิจการทั้งปวงของสหกรณ์ และให้เป็นผู้แทนสหกรณ์ในกิจทั้งปวงอันเกี่ยวกับบุคคลภายนอก

ให้สหกรณ์มีทะเบียนสมาชิกไว้ทุกสหกรณ์ และสหกรณ์ซึ่งจำกัดสินไ้ชั้นนั้น ให้มีทะเบียนหุ้นแสดงนามเจ้าของหุ้นที่อยู่ อายุ อาชีพ ของเจ้าของหุ้นนั้น ๆ ไว้ด้วย

สำเนาแห่งรายการอันใดลงทะเบียนตามบัญชีของสหกรณ์ไว้โดยลักษณะกิจการ ปกติตามพระราชบัญญัตินี้ก็ดี ตามกฎหมายซึ่งออกตามพระราชบัญญัตินี้ก็ดี ถ้าได้มีผู้ลงนามรับรองความซึ่งวางระเบียบไว้ในกฎหมายแล้ว ให้ถือเป็นพยานหลักฐานข้อความซึ่งได้ลงไว้ในสำเนานั้นทุกอย่างที่รายการ เติมจะเป็นหลักฐานได้ และให้ถือว่า เสมอกัน

มาตรา 17 บัญชีของสหกรณ์นั้น ให้นายทะเบียนตรวจอย่างน้อยปีละครั้งทุกสหกรณ์ ถ้าถ้าจะมีหนังสืออนุญาตให้ผู้อื่นทำหน้าที่ได้

นายทะเบียนและผู้ตรวจบัญชี ถ้าผู้ตรวจการสหกรณ์ซึ่งนายทะเบียนตั้งแต่งไว้ นั้นอาจเรียกสมุด บัญชี หนังสือสำคัญ และหนังสือหลักทรัพย์ของสหกรณ์ตรวจได้ทุกเมื่อ และให้เจ้าหน้าที่ในสหกรณ์แจ้งข้อความในเรื่องกิจการของสหกรณ์ให้ผู้ทำการตรวจบัญชี ถ้าตรวจการทราบความประสงค์

มาตรา 18 เมื่อสหกรณ์ใดจดทะเบียนแล้ว ท่านว่าเป็นนิติบุคคล

มาตรา 19 ห้ามมิให้สหกรณ์ให้ผู้มีได้เป็นสมาชิกกู้เงินเป็นอันขาด แต่ถ้า นายทะเบียนอนุญาตแล้ว สหกรณ์หนึ่งจะให้อีกสหกรณ์หนึ่งกู้เงินก็ได้

ให้สหกรณ์กู้เงินและรับฝากเงินจากผู้มิได้เป็นสมาชิกได้แต่ตามกำหนดซึ่งอนุญาตไว้ในกฎหมายซึ่งออกตามพระราชบัญญัตินี้และความข้อบังคับเท่านั้น

มาตรา 20 เงินสหกรณ์นั้น ให้ฝากฝากจัดการที่กองทุนได้ดังนี้ คือ

- (1) ฝากในคลังออมสินของรัฐบาล
- (2) จัดการอย่างอื่นตามที่อนุญาตไว้ในกฎหมายซึ่งออกตามพระราชบัญญัตินี้

มาตรา 21 ในสหกรณ์ซึ่งไม่จำกัดสินไ้และไม่มีหุ้นนั้นห้ามมิให้เฉลี่ยกำไร เป็นอันขาด

ในสหกรณ์ซึ่งไม่จำกัดสินไ้และมีหุ้นนั้น ทรายโคสหกรณ์ยังกู้เงินจากผู้มิได้เป็น

สมาชิกอยู่ ทรานนั้นห้ามมิให้เฉลี่ยกำไร

ในสหกรณ์ซึ่งจำกัดสินใช้นั้น กำไรที่ได้ในปีหนึ่ง ๆ อาจจำแนกได้ดังนี้

- (1) โอนไปเพิ่มเติมเงินสำรองตามที่กำหนดไว้ในข้อบังคับ
- (2) ใช้เป็นเงินปันผลตามหุ้น
- (3) เฉลี่ยให้แก่สมาชิกตามราคาแห่งการกู้ยืมตราซื้อขายซึ่งสมาชิกนั้น ๆ ได้

กระทำกับสหกรณ์ในระหว่างปี

มาตรา 22 ถ้ามีเหตุใดเหตุหนึ่งดังต่อไปนี้ สหกรณ์ต้องเลิก

- (1) เมื่อสมาชิกกว่าครึ่งแห่งจำนวนสมาชิกทั้งหมดร้องขอให้เลิกและนายทะเบียนเห็นชอบด้วย
- (2) เมื่อศาลพิพากษาให้ล้มละลาย ปรากฏว่าไม่สามารถที่จะใช้หนี้สินได้
- (3) เมื่อนายทะเบียนสั่งให้เลิก

มาตรา 23 เมื่อมีเหตุใดเหตุหนึ่งดังต่อไปนี้ ให้นายทะเบียนสั่งเลิกสหกรณ์

- (1) ถ้าเป็นสมาคมซึ่งเอกชนเป็นสมาชิกทั้งหมดเมื่อจำนวนสมาชิกมีเหลือน้อยกว่าสิบ

- (2) เมื่อมีเหตุสมควรซึ่งนายทะเบียนเห็นว่าสหกรณ์นั้นจะอยู่ต่อไปไม่ได้

เมื่อนายทะเบียนได้มีคำสั่งให้เลิกสหกรณ์โดยอาศัยความในข้อนี้แล้ว ภายในกำหนดหนึ่งเดือน นับแต่วันที่สหกรณ์ได้รับคำสั่ง สหกรณ์นั้นจะยื่นคำร้องต่อเสนาบดีขอให้เสนาบดีสั่งเพิกถอนคำสั่งของนายทะเบียนเสียก็ได้ ถ้าแต่ละสหกรณ์ได้ยื่นคำร้องต่อเสนาบดีตั้งว่ามานี้แล้ว คำสั่งให้เลิกสหกรณ์ของนายทะเบียนนั้นต้องงคไว้จนกว่าเสนาบดีจะวินิจฉัยถึงที่สุดเห็นชอบด้วยคำสั่งนั้น

มาตรา 24 ถ้าสหกรณ์ใดต้องเลิกเพราะล้มละลาย ให้ใช้บทในพระราชบัญญัติล้มละลายซึ่งใช้อยู่ในเวลานั้น เป็นกฎหมายบังคับ

มาตรา 25 ถ้าสหกรณ์ใดเลิกเพราะเหตุอื่นนอกจากล้มละลาย ให้สมาชิกมีประชุมตามลักษณะที่กำหนดไว้ในกฎเสนาบดี ตั้งผู้ชำระบัญชีขึ้นทำการชำระบัญชี การเลือกผู้ชำระบัญชียี่ต้องได้รับความเห็นชอบของนายทะเบียนด้วย

ถ้าสมาชิกมิได้พร้อมกันตั้งผู้ชำระบัญชีตั้งที่กล่าวมาข้างต้นภายในเดือนหนึ่งตั้งแต่วันเลิกสหกรณ์ไป ให้นายทะเบียนตั้งผู้ชำระบัญชีขึ้นภายในบังคับแห่งบทมาตรา 23 (2)

มาตรา 26 สหกรณ์ซึ่งเลิกนั้นให้ถือว่ายังคงตั้งอยู่จนกว่าผู้ชำระบัญชีจะได้
รายงานก่อนนายทะเบียนว่าได้จัดการชำระบัญชีสำเร็จแล้ว และนายทะเบียนค้ำชื่อสหกรณ์
ออกจากทะเบียน

มาตรา 27 ผู้ชำระบัญชีซึ่งตั้งขึ้นตามมาตรา 25 มีหน้าที่ดังนี้

(1) จัดการสหกรณ์ต่อไป เพื่อชำระหนี้สินและจัดทรัพย์สินของสหกรณ์ตามพระ
ราชบัญญัตินี้ ตามกฎเสนาบดีซึ่งออกตามพระราชบัญญัตินี้และตามข้อบังคับ

(2) ผู้ชำระบัญชีต้องทำดังต่อไปนี้ภายในสิบสี่วันนับแต่วันที่ได้รับตั้ง

(ก) ประกาศในหนังสือรายวันและโดยวิธีอื่น ให้เจ้าหน้าที่ทราบการ
ชำระบัญชี และให้ยื่นคำทวงหนี้กับผู้ชำระบัญชี

(ข) ขอจดทะเบียนการชำระบัญชีก่อนนายทะเบียนสหกรณ์และบอกนาม
ผู้ชำระบัญชี

(3) ท่างบดุลยื่นก่อนนายทะเบียนและที่ประชุมใหญ่ของสหกรณ์ในเวลาเร็วที่
สุดที่จะทำได้

มาตรา 28 ผู้ชำระบัญชีซึ่งตั้งขึ้นตามมาตรา 25 มีอำนาจทำการดังกล่าวต่อ
ไปนี้

(1) เรียกประชุมสมาชิกสหกรณ์

(2) พ้องฎาแก่ฟ้องในคดีทั้งแพ่งและอาญา และทำปราคาประกันยอมในเรื่องใด ๆ
ในนามของสหกรณ์

(3) ยื่นคำร้องต่อศาลขอให้พิพากษาให้สหกรณ์ล้มละลาย

(4) ขายทรัพย์สินของสหกรณ์

(5) เรียกให้ลูกหนี้และเจ้าหน้าที่ของสหกรณ์ใช้หนี้ชำระรับเงินใช้หนี้

(6) กระทำกิจการอย่างอื่นทุกประการที่จำเป็นเพื่อให้การชำระบัญชีสำเร็จไป

มาตรา 29 ในการชำระบัญชีของสหกรณ์นั้น ให้จ่ายสินทรัพย์โดยลำดับก่อน
หลังดังต่อไปนี้

(1) ใช้ค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ที่ผู้ชำระบัญชีได้จ่ายขาดลงไปในชำระบัญชี

(2) ชำระหนี้สินที่ค้างแก่ผู้มีได้เป็นสมาชิก

(3) ใช้เงินซึ่งสมาชิกได้ออกทศรองไปในการจัดสหกรณ์

มาตรา 30 สิทธิทรัพย์ของสหกรณ์ซึ่งชำระบัญชีแล้วนั้นจะแบ่งปันให้แก่สมาชิก
 ฤาจะจัดต่อไปประการใดก็ตามข้อบังคับต้อง เป็นสิทธิทรัพย์เหลือจากจำหน่ายตามมาตรา 29

มาตรา 31 เมื่อการชำระบัญชีเสร็จแล้ว ผู้มีอรรถคดีจะฟ้องร้อง

- (1) สหกรณ์ก็ดี
- (2) สมาชิกคนใดคนหนึ่งก็ดี
- (3) ผู้ชำระบัญชีก็ดี

ให้ฟ้องร้องได้ภายในกำหนดสองปีนับแต่วันในรายงานของผู้ชำระบัญชี ซึ่งได้
 ยื่นต่อนายทะเบียนขอให้ตัดชื่อสหกรณ์ออกจากทะเบียนตามมาตรา 26

มาตรา 32 ตั้งแต่วันที่ประกาศพระราชบัญญัตินี้เป็นต้นไป ผู้ใดใช้คำว่า
 "สหกรณ์" เป็นนามหรือส่วนหนึ่งแห่งนามการค้าขายหรือกิจการของคน ท่านว่ามีความผิด
 ต้องระวางโทษปรับไม่เกินพันบาท

แต่ถ้ากิจการค้าขายหรือกิจการรายใดซึ่งตั้งอยู่ก่อนวันประกาศพระราชบัญญัตินี้
 มีนามดังที่กล่าวมาข้างต้นนั้น ท่านอนุญาตให้เวลาหนึ่งปีที่จะปฏิบัติตามบทบัญญัติในวรรค
 ก่อน

มาตรา 33 ให้เสนาบดีมีอำนาจออกกฎเสนาบดีกำหนดค่าธรรมเนียมที่จะต้อง
 เสียในการจดทะเบียน และเพื่อจัดการทั้งปวงให้เป็นไปตามความประสงค์ของพระราชบัญญัตินี้
 เมื่อกฎนั้นได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้ว ให้เป็นอันใช้บังคับได้

มาตรา 34 ให้เสนาบดีกระทรวงพาณิชย์และคมนาคมมีหน้าที่รักษาการตาม
 พระราชบัญญัตินี้

ประกาศมา ณ วันที่ 19 พฤษภาคม พุทธศักราช 2471 เป็นปีที่ 4 ในรัชกาล
 ปัจจุบัน

ที่มา : ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 45 พ.ศ. 2471

ภาคผนวก จ

พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2477

พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติม 2477

- มาตรา 1. พระราชบัญญัตินี้เรียก พระราชบัญญัติสหกรณ์แก้ไขเพิ่มเติม 2477
2. ให้ใช้ตั้งแต่วันที่ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เป็นต้นไป
  3. ให้เพิ่มมาตรา 19 ทวิ มาตรา 19 ทรี มาตรา 19 จัตวา ลงในพระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2471 ท้ายมาตรา 19 เพิ่ม

"มาตรา 19 ทวิ ในกรณีราชบัญญัติให้สหกรณ์กู้เงินกู้ยืมหรือในกรณีสหกรณ์กู้เงินจากผู้อื่นแต่ราชบัญญัติกำกับการชำระดอกเบี้ย หรือค้ำเงิน หรือทั้งดอกเบี้ยและค้ำเงินก็ดี ท่านว่าอันจะอนุญาตให้สมาชิกกู้เงินที่ได้มานี้ ไม่ว่าจะเป็นการกู้ในระยะเวลายาวหรือสั้นสหกรณ์จะต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขเกี่ยวกับค้ำเงิน ดอกเบี้ย การผ่อนชำระหนี้ หลักประกันและการตีราคาที่ดิน ซึ่งจะได้กำหนดไว้ในกฎกระทรวง

มาตรา 19 ทรี เมื่อสิ้นชวปีหนึ่ง ๆ ในสหกรณ์ที่กู้เงินจากราชบัญญัติ หรือที่กู้เงินจากผู้อื่นโดยรัฐบาลเป็นผู้ค้ำประกันการชำระดอกเบี้ย หรือค้ำเงินหรือทั้งดอกเบี้ยค้ำเงิน ทุกสหกรณ์จำหน่ายเงินกำไรสุทธิของสหกรณ์ตามกฎหมายทั้งต่อไป

1. หักเงินกำไรสุทธิไว้ร้อยละ เก้าสิบ เพื่อเป็นทุนสำรองเงินสำรองที่ได้หักไว้จากเงินกำไรสุทธิในชวปีหนึ่ง ๆ สหกรณ์จะต้องจัดการรักษาต่อทุน โดยอาจเรียกได้เป็นค้ำเงินค้ำประกันและจะจำหน่ายเพื่อประโยชน์อย่างใด ๆ ไม่ได้ นอกจากเพื่อถอนเงินกู้ ซึ่งจะถึงกำหนดชำระ เงินสำรองนี้ให้อยู่ในความควบคุมดูแลของกรมสหกรณ์

2. หักเงินกำไรสุทธิไว้ร้อยละห้า เพื่อจ่ายเข้าสมทบในทุนสหกรณ์กลางของกรมสหกรณ์

ทุนสหกรณ์กลางนี้ ให้กรมสหกรณ์เก็บรักษาไว้ หากสหกรณ์ใดในจำพวกที่กล่าวไว้นี้เกิดมีหนี้สินล้มพันตัวขึ้นกรมสหกรณ์มีอำนาจที่จะถอนเงินส่วนหนึ่งส่วนใดจากทุนสหกรณ์กลาง เพื่อชำระหนี้สินของสหกรณ์นั้น ๆ แก่เจ้าหนี้ได้ แต่ต้องได้รับอนุญาตกระทรวงการคลังก่อน

3. หักเงินกำไรสุทธิไว้ร้อยละห้า เพื่อสมทบทุนสาธารณะของสหกรณ์

เงินทุนสาธารณะนี้จะต้องรักษาสะสมไว้ เพื่อใช้จ่ายในกิจการอันเป็น
สาธารณูปโภคในท้องที่ การเบิกจ่ายเงินรายนี้จะต้องได้รับอนุญาตจากนายทะเบียน
เป็นราย ๆ ไป

มาตรา 19 จักว่า ถ้าสหกรณ์เป็นสหกรณ์ซึ่งยอมให้เฉลี่ยผลกำไรได้ใน
หมู่สมาชิก ท่านให้สหกรณ์นั้นตั้งบัญชีไว้ต่างหากสำหรับเงินที่รัฐบาลให้กู้ หรือที่
รัฐบาลค้ำประกันการชำระดอกเบี้ยหรือคั้นเงิน หรือทั้งดอกเบี้ยและคั้นเงิน"

ประกาศมา ณ วันที่ 11 ตุลาคม พุทธศักราช 2477 เป็นปีที่ 10
ในรัชกาลปัจจุบัน

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

นายพันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา

นายกรัฐมนตรี

ภาคผนวก ฉ
พระนามและนามเดิมของบุคคลต่าง ๆ ที่อ้างถึง

พระนามและนามเดิมของบุคคลต่าง ๆ ที่อ้างถึง

1. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต
(เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์)
2. พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระจันทบุรีนฤนาถ
(พระองค์เจ้ากิติยากรวรลักษณ)
3. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน
(พระองค์เจ้าบุรฉัตรไชยากร)
4. พระราชวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์
(พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าวิชนีแจ่มจรัส)
5. เจ้าพระยาวงษาอนุประพัทธ์
(ม.ร.ว. สท้าน สนิทวงศ์)
6. เจ้าพระยายมราช
(ปั้น สุขุม)
7. เจ้าพระยาพลเทพ
(หลง บุญ-หลง)
8. เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี, พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์
(ม.ร.ว. เปีย มาลากุล)
9. พระยาสุริยานุวัตร
(เกิด บุณนาค)
10. พระยาโกมารกุลมนตรี
(ชื่น โกมารกุล ๓ นคร)
11. จมื่นอมรรกุลรัักษ์
(แจ่ม สุนทรเวช)

ประวัติการศึกษา

ชื่อ นางสาวปราณี กล้าส้ม
การศึกษา สำเร็จการศึกษาศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัย
รามคำแหง เมื่อปีการศึกษา 2523 เข้าศึกษาคณะภาควิชาประวัติ
ศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปี พ.ศ. 2524
สถานที่ทำงาน โรงเรียนอัมพรไพศาล

